

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій**

Феномен канадської політики мультикультуралізму

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

Студентка 6 курсу, 603 групи

Бондаренко Ірина Сергіївна

Керівник:

Доктор політичних наук,

доцент **Макар В.Ю.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол №_____ від _____ 2025 р.

Зав. кафедрою _____ доц. Макар В.Ю.

Чернівці – 2025

Анотація

У кваліфікаційні роботі досліджується феномен політики мультикультуралізму в Канаді як державної моделі регулювання міжкультурних відносин та інтеграції іммігрантних спільнот. Проаналізовано передумови формування політики, основні принципи та інституційні механізми її реалізації на федеративному й провінційному рівнях. Визначено ключові позитивні наслідки політики – сприяння соціальній інтеграції, економічній активності та культурній різноманітності.

Ключові слова: канадський мультикультуралізм, *Multiculturalism Act*, імміграція, багатокультурність, інтеграція, національна ідентичність.

Summary

The thesis examines the phenomenon of multiculturalism policy in Canada as a state model for regulating intercultural relations and integrating immigrant communities. It analyzes the prerequisites for the formation of this policy, its basic principles, and the institutional mechanisms for its implementation at the federal and provincial levels. It identifies the key positive effects of the policy: promoting social integration, economic activity, and cultural diversity.

Keywords: *Canadian multiculturalism, Multiculturalism Act, immigration, multiculturalism, integration, national identity.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використаних ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів має посилання на відповідне джерело.

_____ **І.С.Бондаренко**

Заява

Бондаренко Ірини Сергіївни

Номер студентської книжки: _____

Я заявляю, що наукова робота: «Феномен канадської політики мультикультуралізму».

Була підготовлена виключно мною, * і:

А. Не порушує авторські права третіх осіб у відповідність із законом про авторське право.

Б. Повністю або частково була використана в якості основи для отримання диплому про вищу освіту або наукового ступеня мною чи іншою особою.

1) Крім того, я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи збігається з друкованою.

Даною заявою я підтверджую, що була проінформована про права та обов'язки студентки Університету, про правила, що стосуються перевірки оригінальності наукових робіт. Тому я заявляю, що я згодна на обробку моїх письмових робіт у відповідності з антиплагіатними процедурами Університету, а також на архівування цих робіт в базі даних інтернет системи Turnitin Similarity згідно з антиплагіатними правилами і процедурами Університету.

Я також свідомо того, що у випадку, якщо робота написана мною, за рішенням Комісії університету буде містити факти, які суперечать умовам зазначеним у цій заяві, або, якщо коефіцієнти виходять за межі гранично допустимих норм (згідно **Додатку 2**), робота буде повернута на доопрацювання.

Дата

Підпис

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ	7
1.1. Поняття та еволюція концепції мультикультуралізму	7
1.2. Методологічні підходи до вивчення політики мультикультуралізму	19
1.3. Опис джерельної бази	35
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В КАНАДІ	38
2.1. Передумови формування політики мультикультуралізму	38
2.2. Законодавча база та державні програми підтримки мультикультуралізму	47
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В КАНАДІ	71
3.1. Виклики та перспективи подальшого розвитку мультикультуралізму в Канаді	71
3.2. Значення канадського досвіду мультикультуралізму для інших країн світу	84
ВИСНОВКИ	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	101
Summary	108

ВСТУП

Актуальність теми. Феномен канадської політики мультикультуралізму є важливим і водночас унікальним явищем сучасного суспільно-політичного життя, що заслуговує особливої уваги в контексті глобалізації, посилення міграційних процесів та інтеграційних викликів у світі. Канада, як одна з найбільш етнічно різноманітних держав, першою у світі офіційно впровадила політику мультикультуралізму в 1971 році, що стало відповіддю на потребу інтеграції численних етнічних та культурних груп в єдине суспільство з одночасним збереженням їхніх культурних особливостей. В умовах сучасних глобальних викликів, таких як зростання міграції, міжетнічних конфліктів і радикалізації, канадський досвід мультикультуралізму може слугувати ефективною моделлю інтеграції та мирного співіснування різних культур.

Актуальність дослідження феномена канадського мультикультуралізму зумовлена також тим, що у багатьох країнах світу традиційні підходи до інтеграції мігрантів стикаються з кризою, що проявляється у зростанні ксенофобії, посиленні радикальних політичних рухів та конфліктах на ґрунті культурної ідентичності. Вивчення канадського досвіду дозволяє глибше зрозуміти переваги й недоліки мультикультуралізму як політичної стратегії та визначити можливості її адаптації до умов інших країн, включно з Україною. Крім того, дослідження цього феномена має важливе значення для розуміння механізмів формування національної ідентичності та міжкультурного діалогу в поліетнічних суспільствах.

Мета дослідження. Проаналізувати феномен канадської політики мультикультуралізму, визначити особливості її реалізації та оцінити вплив на суспільну інтеграцію, міжетнічні відносини та формування національної ідентичності Канади.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність, ключові поняття та основні етапи еволюції концепції мультикультуралізму.
2. Охарактеризувати методологічні підходи та принципи, які використовуються для дослідження політики мультикультуралізму.
3. Дослідити історичні передумови формування та впровадження політики мультикультуралізму в Канаді.
4. Проаналізувати законодавчу базу та державні програми, спрямовані на підтримку мультикультуралізму в канадському суспільстві.
5. Виявити основні виклики, з якими стикається сучасна політика мультикультуралізму в Канаді, та окреслити перспективи її подальшого розвитку.
6. Оцінити значення та можливості використання канадського досвіду політики мультикультуралізму в інших країнах світу.

Об'єкт дослідження: політика багатокультурності як політично-суспільного феномену.

Предмет дослідження: особливості становлення та реалізації канадського мультикультуралізму в умовах сучасних політичних, соціальних та культурних процесів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і завдань дослідження застосовано комплексний підхід, який включає історичний, порівняльний, інституціональний та системний методи аналізу. Історичний метод дозволяє дослідити передумови виникнення мультикультуралізму в Канаді та етапи його становлення. Порівняльний аналіз застосовується для порівняння канадського мультикультуралізму з іншими моделями інтеграції, що існують у різних країнах світу. Інституціональний аналіз спрямований на вивчення законодавчих, політичних та адміністративних інституцій, які

забезпечують реалізацію політики мультикультуралізму. Системний метод дає змогу оцінити вплив політики мультикультуралізму на соціальні процеси в країні, а також визначити її місце та роль у канадській суспільній системі.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів (кожен з яких містить два підрозділи), висновків та списку використаних джерел. У першому розділі аналізуються історичні передумови виникнення канадської політики мультикультуралізму та особливості її законодавчого закріплення. Другий розділ присвячений механізмам реалізації мультикультуралізму в Канаді у соціальній, освітній та культурній сферах, а також оцінці його впливу на міжетнічні відносини та соціальну інтеграцію. Третій розділ містить аналіз проблем і викликів сучасного канадського мультикультуралізму, а також розгляд перспектив його подальшого розвитку й можливості адаптації в інших країнах. У висновках узагальнено результати проведеного дослідження.

Загальний обсяг роботи становить 110 сторінки, з яких основного тексту – 93 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

1.1. Поняття та еволюція концепції мультикультуралізму

Мультикультуралізм - це соціальне та політичне явище, яке означає існування багатьох культур в одній країні або спільноті. Як термін, що описує це явище, він стосується фактичного етнічного, релігійного та мовного розмаїття населення. Водночас мультикультуралізм має також нормативне значення - це конкретна державна політика та ідеологія, що забезпечує збереження культурного розмаїття та рівноправне співіснування різних етнокультурних спільнот. Тобто мультикультуралізм - це перехід від моделі "плавильного котла", де меншини мають повністю асимілюватися, до моделі "культурної мозаїки", де меншини можуть зберегти свою ідентичність у межах одного суспільства. Ця модель базується на передумові, що культурне розмаїття збагачує суспільство і може бути успішно поєднане із загальними цінностями держави [16].

Поява поняття мультикультуралізму пов'язана з історичними змінами другої половини XX століття. Після Другої світової війни світове співтовариство пережило так звану "революцію прав людини", коли жахи расизму та геноциду (насамперед Голокост) призвели до утвердження принципів рівності та недискримінації. Розпад колоніальної системи та хвиля деколонізації порушили питання про права раніше підкорених народів на власну культуру та самовизначення. Водночас рух за громадянські права в західних країнах (особливо в США) засуджував асиміляційні цінності та вимагав визнання внеску расових та етнічних меншин. Саме тоді були сформовані інтелектуальні та політичні засади мультикультуралізму: його розглядали як інструмент подолання расизму, захисту меншин та створення

реальних можливостей для рівності в ліберальних демократіях. Вже в 1960-х роках були створені академічні програми з етнічних досліджень для вивчення раніше маргіналізованих культур, а також почалися дискусії з політичної філософії про права меншин та культурну ідентичність. Таким чином, мультикультуралізм як явище виник з усвідомлення того, що ідентичність має культурне значення і повинна враховуватися в державній політиці [16].

Канада була головним прихильником мультикультуралізму як державної політики. Саме там було оголошено про першу в світі офіційну політику мультикультуралізму: 8 жовтня 1971 року прем'єр-міністр П'єр Трюдо повідомив Палату громад, що Канада буде проводити політику мультикультуралізму в контексті двомовності. Цей крок був відповіддю Канади на рекомендації Королівської комісії з питань двомовності та бікультурності, яка у своїх звітах наголошувала, що країна є багатонаціональною і, окрім англо-французького "бікультурного" ядра, включає багато інших етнічних груп. Офіційний початок мультикультуралізму означав визнання того, що кожна культурна спільнота - британська, французька чи інша - повинна робити внесок у формування канадської ідентичності та отримувати підтримку від держави для збереження своєї культурної спадщини. Політика 1971 року була доповненням до двомовності, тобто "мультикультуралізму в рамках офіційної двомовності" (французька та англійська). Канадська модель часто згадувалася в термінах "мозаїки", а не американського "плавильного котла": різні етнічні групи в Канаді утворюють різнокольорову мозаїку, не жертвуючи своєю унікальністю, тоді як меншини в США повинні були "розчинитися" в основній культурі, як це було традиційно [39].

Мультикультуралізм був прийнятий як державна політика Канади незабаром після його проголошення в 1971 році. Протягом наступних кількох

десятиліть були створені міцні регуляторні основи для реалізації цієї концепції. У 1982 році до Конституції Канади було включено положення про мультикультурну спадщину: стаття 27 Канадської хартії прав і свобод зобов'язує тлумачити права і свободи, передбачені Хартією, у спосіб, що відповідає захисту та сприянню мультикультурній спадщині канадців [41]. Таким чином, мультикультуралізм був закріплений в Конституції, що зобов'язало суди та державні інститути враховувати мультикультурний склад населення у своїй діяльності. У 1988 році канадський парламент одноголосно ухвалив Закон про мультикультуралізм, завдяки чому Канада стала першою країною в світі, яка закріпила мультикультурні принципи в законодавстві. Цей закон визначив основні цілі державної політики в галузі багатокультурності: збереження та розвиток культурної спадщини кожної етнічної спільноти в Канаді, забезпечення рівного доступу всіх спільнот до суспільного життя, усунення перешкод для інтеграції меншин, гарантування рівного захисту закону з урахуванням культурних відмінностей тощо [9]. Згідно із цим законом, федеральні інституції зобов'язані враховувати багатокультурний характер країни у своїй діяльності та сприяти взаєморозумінню між різними групами населення.

Канадська політика мультикультуралізму еволюціонувала протягом кількох десятиліть як пряма реакція на соціальні зміни. Якщо на початку 1970-х років основна увага приділялася культурному розвитку меншин (допомога в навчанні мови, свята, етнічні ремесла), то в 1980-х роках зросла усвідомленість необхідності боротьби з расизмом і дискримінацією. Зростання кількості іммігрантів із "видимих меншин" та їхні вимоги щодо працевлаштування, житла та освіти зумовили зміну акцентів у політиці: на перший план вийшло забезпечення рівності шляхом усунення дискримінаційних бар'єрів. У цей період були прийняті програми боротьби з

расизмом та заходи щодо адаптації державних інститутів до існування нових етнокультурних спільнот. Таким чином, канадський мультикультуралізм все більше відходив від підтримки культурного самовираження до активного просування рівності та недискримінації. У наступний період, у 1990-х і 2000-х роках, мультикультурні цінності застосовувалися в інших сферах політики: освіті (шкільні програми з навчальними матеріалами про різні культури), ЗМІ (обов'язок відображати різноманітність суспільства), імміграційній та інтеграційній політиці (програми підтримки іммігрантів, навчання міжкультурній компетентності тощо). На національному рівні були створені інституції для реалізації цієї політики, такі як Міністерство громадянства та мультикультуралізму (нині частина Міністерства культурної спадщини Канади) та консультативні органи, що представляють етнокультурні спільноти [16].

Сьогодні мультикультуралізм є важливим аспектом національної ідентичності та цінностей Канади. Він користується широкою підтримкою громадськості: опитування громадської думки показують, що переважна більшість канадців підтримують етнічне та культурне різноманіття - наприклад, 92 % канадців віком від 15 років погоджуються, що етнокультурне різноманіття є канадською цінністю. Офіційна риторика також змінилася: термін "різноманітність" все частіше використовується як синонім або розширення поняття "мультикультуралізм", підкреслюючи інклюзивність та залучення різних груп до суспільного життя. Сучасні канадські лідери наголошують, що різноманітність є "фундаментальною характеристикою" канадської спадщини та однією з головних причин успіху країни [49]. Наприклад, у 2016 році авторитетний журнал The Economist назвав Канаду "найуспішнішим мультикультурним суспільством на Заході" і відзначив, що мультикультуралізм став джерелом її єдності та економічної життєздатності.

Тобто канадський досвід продемонстрував, що можна одночасно підтримувати високий рівень імміграції та культурного різноманіття, а також соціальну згуртованість і демократичні цінності [50]. Це зробило Канаду зразком для інших країн, які прагнуть успішно вирішувати проблеми культурного різноманіття.

Теорія мультикультуралізму еволюціонувала. У поєднанні з прагматичною політикою, теоретичні засади мультикультуралізму еволюціонували в роботах відомих філософів, політологів і соціологів у другій половині 20 століття та на початку 21 століття. Цікаво відзначити, що перші комплексні дослідження мультикультуралізму в політичній теорії були проведені канадськими вченими, що свідчить про статус Канади як "лабораторії" цього явища. Пізніше до дискусії долучилися європейські, американські та азіатські вчені, що дало початок величезній міждисциплінарній літературі. Розглянемо внесок деяких впливових теоретиків, які заклали інтелектуальну основу для аналізу мультикультуралізму.

Вілл Кімліка - канадський політичний філософ і найвпливовіший теоретик ліберального мультикультуралізму. У своїх книгах (Multicultural Citizenship, 1995) Кімліка стверджує, що офіційна рівність індивідуальних прав не є достатньою для рівності меншин; меншинам повинні бути надані спеціальні "диференційовані за групами права". Він стверджує, що сучасна держава за своїм визначенням використовує культуру правлячої більшості (мову, традиції), тим самим ставлячи меншини в нерівне становище. Тому держава повинна активно сприяти розвитку меншин, наприклад, надаючи їм права на збереження своєї мови, представництво в органах влади, винятки із загальних правил для здійснення релігійних обрядів тощо. Кімлік розрізняє два основні типи меншин та відповідні права: (1) національні меншини або

корінні народи, що проживають у компактній формі в межах свого історичного регіону (наприклад, квебекці або корінні народи Канади) - для них він пропонує форми самоврядування, автономії та збереження мовної та культурної атмосфери; (2) етнічні меншини іммігрантського походження - розрізнені спільноти, які зазвичай не мають наміру ізолюватися від більшості, але бажають інтегруватися, зберігаючи свою культурну ідентичність. Такі групи потребують прав на справедливу інтеграцію: недискримінації, мовної підтримки, врахування їхніх потреб у школах, виборах тощо. Загалом, діяльність Кімліка заклала теоретичні основи того, що зараз називають "ліберальним мультикультуралізмом", тобто інтеграції цінностей ліберальної демократії (прав людини, громадянської рівності) з визнанням прав груп та культурного розмаїття. Як зазначає сам Кімлік, традиційні права людини є недостатніми для захисту меншин, тому необхідні додаткові механізми, що дозволяють релігійним і культурним групам функціонувати в ширшому суспільстві. Необхідно забезпечити, щоб ці особливі права меншин не порушували права більшості або загальні свободи - це збалансований підхід, який дозволяє меншинам зберігати свою ідентичність "без порушення прав ширшого суспільства" [26, с. 270-280].

Чарльз Тейлор - канадський філософ, відомий своєю теорією "політики визнання". Тейлор висловив цю думку ще у своїй старій, але золотій праці "Мультикультуралізм і політика визнання" (1992), де зазначив, що в сучасних багатонаціональних демократіях існує нагальна потреба визнавати та поважати ідентичність різних культурних груп. Він розрізняє публічні (соціальні) та приватні (близькі) форми визнання: на індивідуальному рівні важливо, щоб суб'єкт був визнаний своїми близькими родичами, а на соціальному рівні суб'єкт потребує поваги та рівного ставлення з боку культурної спільноти, до якої він відчуває свою приналежність. Отже, за

Тейлором, невизнання є формою гноблення: коли група зневажається або виключається із соціального "символічного простору", її члени можуть втратити самоповагу і набути негативного уявлення про себе. Тейлор пояснює, що в епоху, коли панує ідея рівної гідності всіх людей, відмова визнати культурну групу рівною є особливо болючою і несправедливою. Тому держава повинна вийти за межі суто нейтрального, "сліпого до відмінностей" лібералізму і перейти до моделі активного сприяння культурному розмаїттю. Цей "субстанційний" лібералізм, на думку Тейлора, передбачає врахування конкретних потреб спільнот при розробці політики, наприклад, офіційне визнання мов меншин, підтримка освіти рідною мовою, спеціальні свята або автономний статус для окремих груп. Водночас заходи з просування відмінностей повинні відповідати елементарним правам людини [48, с. 249-263]. Таким чином, роздуми Тейлора підкреслюють, що визнання культурних спільнот є необхідною вимогою і правом, необхідним для підтримання людської гідності. Його "політика визнання" вплинула на багато дебатів щодо офіційного статусу мов, багатомовної освіти, вибачень і репарацій колишнім пригнобленим групам (таким як корінні народи).

Бхіку Парек - політичний науковець індійського походження, який проживає у Великій Британії, автор впливової книги "Переосмислення мультикультуралізму" (2000). Парек наголошує на міжкультурній дискусії та переосмисленні домінуючих цінностей у мультикультурному суспільстві. Парек критикує тактику представлення ліберальних універсальних цінностей як нейтральної основи для всіх: лібералізм, на його думку, насправді має власні культурні основи і не є повністю нейтральним до різних традицій. Тому, розробляючи "правила гри" для культурного контакту, не можна просто нав'язувати цінності більшості - необхідний відкритий процес дискусії. Мультикультуралізм, стверджує Парек, не є питанням "особливих прав

меншин", а питанням правильних основ відносин між різними культурними спільнотами. Ці основи - принципи справедливості, рівності та свободи - не можуть бути виведені виключно з (домінуючої) культури; натомість, вони повинні бути визначені шляхом вільного та рівноправного діалогу між культурами. Парек пропонує більш гнучку модель суспільства, в якій фундаментальні конституційні та правові принципи є відправною точкою для дискусії, але можуть бути переосмислені з урахуванням вагомих аргументів меншин. Така міжкультурна комунікація, по-перше, забезпечить спільні цінності для всіх, а по-друге, гарантуватиме динамічне врахування різних точок зору. Прикладом застосування підходу Парек є заклик до того, щоб при вирішенні конфліктів або політичних питань (таких як шкільні програми або сімейне право) представники меншин були почуті в ході обговорення, а рішення приймалися не лише на основі традицій більшості, а з урахуванням цінностей усіх спільнот [37, с. 143-156]. Такий процес може вимагати компромісів від усіх, але в кінцевому підсумку робить спільні принципи більш вагомими. Отже, внесок Парек полягає в тому, що він відстоює тезу, що культурне розмаїття має змінити не лише меншини (шляхом їх інтеграції), а й суспільство в цілому, яке має реформувати свої базові уявлення шляхом діалогу з меншинами.

Інші теоретики. Окрім вищезгаданих, до концепції мультикультуралізму внесли свій вклад й інші теоретики. Наприклад, канадський філософ Джеймс Туллі досліджував питання конституційного визнання прав корінних народів та багатонаціонального характеру держави, підкреслюючи значення адаптивного конституціоналізму, який би приймав різні народи. Німецький соціолог і філософ Юрген Габермас розвинув ідею "конституційного патріотизму" - відданості громадян спільним демократичним цінностям, здатним об'єднати багатоетнічне населення без

примусу до асиміляції в етнічну націю [55, с. 40-52]. У 2000-х роках британський соціолог Тарік Модуд стверджував, що після терористичних атак 11 вересня мультикультуралізм не втратив своєї актуальності, а навпаки, є "найбільш своєчасною і необхідною" моделлю інтеграції, яка залишається збалансованою і прагматичною [32, с. 481-485]. Муди та інші сучасні автори наголошують, що мультикультурна політика має бути реформована з урахуванням нових викликів, таких як ісламофобія, радикалізація та популізм, зберігаючи при цьому свої внутрішні цінності рівності та поваги до відмінностей. У Великій Британії соціологи доповнили цю теорію концепцією "інтеркультуралізму", спрямованою на міжкультурну комунікацію та обмін (яку, у свою чергу, підтримав Жерар Бушар у випадку франко-канадського суспільства). Ці ідеї багато в чому близькі до теорій міжкультурного діалогу Парека. Разом книги різних авторів створили щільну теоретичну базу, на якій можна вивчати процес мультикультуралізму з різних боків, від моральних і правових норм до прагматичних інструментів реалізації.

Тенденції останніх років (2015-2025). Протягом останніх десяти років дискусія про мультикультуралізм тривала, набуваючи нових відтінків. Водночас, однак, багато західних країн намагалися інтегрувати біженців та іммігрантів у свої суспільства, а деякі праві політики почали проголошувати "провал мультикультуралізму". Такі заяви були зроблені європейськими лідерами, зокрема в Німеччині, Великій Британії та Франції, на початку 2010-х років. Такі негативні заяви викликали жваві дебати серед науковців щодо майбутнього мультикультурної моделі. Навпаки, емпіричні дані не підтверджують цю "поразку". Навпаки, такі країни, як Канада та Австралія, продемонстрували, що можна досягти високого рівня етнічного різноманіття поряд із процвітанням та соціальною згуртованістю [29, с. 24-29]. У Канаді

мультикультуралізм продовжує користуватися підтримкою уряду та населення. Офіційна риторика переорієнтувала увагу з простого "мультикультуралізму" на більш комплексні поняття "різноманіття та інклюзивності", що виходять за межі етнокультурних відмінностей і охоплюють питання гендерної рівності, прав ЛГБТ, доступності для людей з інвалідністю тощо. По суті, це вдосконалення тієї ж етики поваги до відмінностей, але в інклюзивному сенсі. Протягом останніх кількох років канадський уряд проводив комплексну політику, таку як Стратегія боротьби з расизмом, яка доповнює мультикультуралізм акцентом на ліквідації системної дискримінації. В академічних колах з'являються нові книги, які повертають концепцію мультикультуралізму в контекст сучасних реалій. Відбувається перехід до таких тем, як "надрізноманітність" - дуже складна мозаїка ідентичностей у містах глобалізації - та питання інтерсекціональності, тобто перетину культурних відмінностей з іншими (клас, гендер, релігія). Мультикультуралізм захищають від критиків у книгах і пропонують нові підходи. Наприклад, у 2022 році була опублікована стаття під назвою "На захист мультикультуралізму: Теоретичні виклики", в якій стверджується, що, незважаючи на всі нападки, мультикультуралізм залишається необхідним і практичним. У квебецькій моделі триває боротьба між формами мультикультуралізму та інтеркультуралізму: офіційно Квебек схильний говорити про свою політику як про інтеркультурну, наголошуючи на особливій ролі французької мови як основи соціальної згуртованості [24]. Насправді міжкультурність сприяє культурному розмаїттю "в рамках, що встановлюють французьку мову як мову публічної сфери", тобто змушує іммігрантів інтегруватися у франкомовне суспільство, не зневажаючи їхнє різноманітне походження. Ця модель багато в чому схожа на мультикультуралізм, але більший наголос робить на спільній громадянській

культури. Її розвиток пов'язаний із пропозиціями Комісії Бушара-Тейлора (2008), яка рекомендувала Квебеку прийняти міжкультурність як золоту середину між єдністю та різноманітністю [6].

На міжнародному рівні Канада дотримується своїх цінностей плюралізму. Вона була першою державою, яка ратифікувала Конвенцію ЮНЕСКО про захист і сприяння різноманітності форм культурного самовираження (2005), і є учасником міжнародного міжрелігійного та міжкультурного діалогу. Таким чином, сучасна мультикультурна політика характеризується як захистом досягнень, так і адаптацією до нових викликів. Загальний висновок більшості дослідників полягає в тому, що мультикультуралізм не "вичерпав себе", а навпаки, виявився гнучким, адаптивним і здатним еволюціонувати в кращий бік. Канадський досвід, підкріплений теоретичними досягненнями, сьогодні є прикладом для всього світу в галузі політики різноманітності, свідченням того, що повага до культурних відмінностей може бути платформою для єдності, а не розбрату [16].

Політика мультикультуралізму Канади є унікальною моделлю гармонізації культурного розмаїття та демократичної єдності. Вона була реакцією на соціальні виклики другої половини 20 століття і протягом десятиліть еволюціонувала від забезпечення культурного самовираження до систематичної боротьби з дискримінацією та забезпечення інклюзивності. Канадська модель базується на визнанні прав меншин не тільки як окремих осіб, а й як носіїв спільної культурної ідентичності. Вона використовує правові, соціальні та моральні механізми для забезпечення рівності в багатоетнічному суспільстві. Завдяки своїй теоретичній основі, логічній законодавчій базі та оперативному застосуванню канадський мультикультуралізм став зразком для демократичних країн,

продемонструвавши, що повага до відмінностей може стати основою соціальної згуртованості та національної єдності.

1.2. Методологічні підходи до вивчення політики мультікультуралізму

Мультікультурна політика є складною галуззю науки, що знаходиться на перетині декількох дисциплін, включаючи політологію, філософію, соціологію, право та культурологію. Відповідно, існує цілий ряд методологічних підходів до її вивчення. Кожен з цих підходів висвітлює один конкретний аспект феномену мультікультуралізму, а всі вони разом дають повне розуміння цього явища. Як зазначає дослідник К. Джеймс Тротман, мультікультуралізм є корисним, оскільки «використовує цілий ряд дисциплін, щоб пролити нове світло на забуті області нашої соціальної історії та відновити почуття цілісності», а саме — вводить у науковий дискурс голоси меншин та жінок, які досі були маргіналізовані [51, с. 9-10] Нижче розглядаються основні методологічні підходи:

Політико-філософський підхід. Він стосується нормативних засад мультікультуралізму, тобто питань цінностей, принципів справедливості, прав і обов'язків, що лежать в основі політики різноманітності. Дослідники, які дотримуються цього підходу (філософи, політичні теоретики), обговорюють, чому держава повинна або не повинна підтримувати культурні відмінності, як колективні права груп можна поєднати з універсальними правами людини та де обмежити толерантність до практик меншин, щоб захистити ліберальні принципи. Використовуються методи політичної філософії: досліджуються поняття свободи, рівності, ідентичності; будуються абстрактні моделі соціального договору в мультікультурному контексті; критикуються сучасні теорії. Приклади питань, що обговорюються: моральна легітимність прав груп (наприклад, обговорення Кімліком прав, диференційованих за групами), політика визнання (наприклад, концепція Тейлора про необхідність публічного визнання меншин) або межі

культурного релятивізму (чи слід толерувати всі практики меншин, чи деякі з них суперечать основним правам і повинні бути заборонені). Політико-філософський метод дозволяє обґрунтувати ідею мультикультуралізму: його прихильники, наприклад, апелюють до принципу справедливості (рівна повага до всіх культурних спільнот є вимогою справедливості в плюралістичному суспільстві), тоді як критики апелюють до універсалізму (надмірний акцент на групових відмінностях може підірвати цілісність громадянського суспільства). Методи цього підходу є переважно теоретичними та герменевтичними: аналіз текстів, концептуальна аргументація, порівняння концепцій різних шкіл (лібералізм, комунітаризм, республіканізм тощо) культурного різноманіття.

Мультикультурні теорії, що склали його інтелектуальну основу, включають широкий спектр підходів – від ліберальних до герменевтичних – і відображають різноманітні уявлення про справедливу організацію культурного розмаїття всередині держави та за її межами.

Ліберальний мультикультуралізм, найкраще представлений у працях Вілла Кімліки, намагається поєднати філософію ліберальної демократії з необхідністю захисту прав меншин. Кімліка відкидає принцип, що всі громадяни мають рівні стартові позиції в державі: більшість завжди матиме структурну перевагу, оскільки її мова, культура, традиції та інститути визначають всю державну систему. Таким чином, меншини опиняються перед необхідністю або пристосуватися, або розчинитися. Згідно з Кімлікою, в ім'я реальної автономії людей держава повинна не тільки гарантувати рівні індивідуальні права, але й нести відповідальність за збереження «публічної культури» всіх спільнот. Тобто мовні, релігійні чи освітні права груп повинні бути визнані як такі, що належать до автономії, а не суперечать їй. Ліберальний мультикультуралізм не є крайнім культурним релятивізмом: він

обмежений правами людини і не дозволяє правам груп підривати основні індивідуальні свободи. Але в цих рамках держава зобов'язана створити умови, в яких культури меншин можуть виживати і процвітати. Це лягло в основу багатьох державних політик у Канаді, Австралії, Нідерландах та інших ліберальних демократіях.

Комунітаризм пропонує дещо інше бачення культурного розмаїття. Ліберали вірять в індивідуальну свободу, а комунітаристи – в соціальне походження індивідів, їхню приналежність до певної культури, мови та традиційного суспільства. Згідно з таким поглядом, ідентичність не є суто індивідуальним питанням – вона формується в певному культурному середовищі. Тому комунітаризм вимагає від суспільства визнання особливої цінності культурних груп як носіїв моралі, ідентичності та сенсу. Отже, державна політика повинна не тільки надавати культурним групам свободу самовираження, але й фактично підтримувати їхнє подальше існування, навіть якщо це передбачає певне обмеження індивідуального вибору. Комунітаризм є міцною парадигмою для таких тем, як фінансування релігійної освіти, роль культурних норм у законодавстві, допомога меншинам, що використовують мову, тощо [22, с. 80-87]. Він відіграв ключову роль у формуванні політики в частині «прав спільнот» над правами особи.

Космополітизм є ще більш радикальною критикою обох попередніх стратегій. Його інтелектуальне коріння лежить у моральній філософії Іммануїла Канта, який стверджував, що кожна людина має гідність незалежно від національності чи етнічної приналежності. Теоретики космополітизму вважають, що мультикультуралізм, який зосереджується на кордонах національних держав, є недостатнім у глобалізованому світі, де нерівність надто часто виходить далеко за межі окремих держав. Замість надання

переваги певним етнічним групам у державі, політика повинна намагатися подолати глобальну структурну нерівність, наприклад, через більш справедливу міграційну політику, доступ до міжнародних ресурсів або захист прав біженців [8, с. 20-25]. Космополітизм критикує державний мультикультуралізм за приховування соціально-економічної нерівності за ширмою культурних відмінностей. З цією метою він закликає розширити бачення від «культурних прав у державі» до «глобальної справедливості між державами».

Герменевтична філософія, запозичуючи ідеї Ганса-Георга Гадамера, пропонує абсолютно новий, діалогічний підхід до обговорення мультикультуралізму. За Гадамером, знання про іншого завжди є неповним і суб'єктивним: воно завжди визначається нашим культурним та історичним досвідом. У цьому сенсі міжкультурне розуміння — це не механічне перейняття чужих цінностей, а «злиття горизонтів» (Fusion of Horizons), коли традиції вступають у діалог і розвиваються під взаємним впливом. Мультикультуралізм у герменевтичному сенсі не слід розглядати як набір прав або законодавчих актів, а як відкритий комунікативний процес. Це політика, яка дозволяє нам по-новому поглянути на державну політику: не лише як на набір інструментів для збереження культурної спадщини, а як на побудову публічної сфери для глибокого спілкування. Освіта, мова, міжкультурні простори, мистецтво — тобто все, що дозволяє обмін значеннями між культурами на глибшому рівні — стають актуальними [35, с. 90-98]. Герменевтичний підхід є особливо актуальним у глобалізованому та постколоніальному світі, де співіснування культур є недостатнім — необхідний успішний діалог на рівні символів і значень.

Кожна з цих теоретичних ліній — ліберальна, комунітарна, космополітична та герменевтична — не є взаємовиключною, а відображає

різні акценти та рівні аналізу. Разом вони утворюють простір концепцій, де мультикультуралізм розглядається як складне явище, що стосується не лише культурної ідентичності, а й соціальної справедливості, політичної активності, прав людини, світового порядку та діалогічного знання.

Соціологічний аналіз. Цей підхід досліджує мультикультуралізм як реальний соціальний процес: інтеграцію іммігрантів, міжетнічні відносини, формування ідентичності, міжгрупові ставлення та моделі поведінки в мультикультурному суспільстві. Соціологи використовують емпіричні методи – опитування, інтерв'ю, спостереження, статистичний аналіз даних – для визначення впливу політики мультикультуралізму на суспільство. Вони, наприклад, вивчають рівень соціальної згуртованості та довіри в суспільствах з мультикультурною етнічною мозаїкою, економічний та освітній успіх іммігрантів другого покоління, а також відстежують тенденції міжетнічних шлюбів, використання мови, політичної участі меншин тощо. Соціологічні дослідження також дозволяють виявити проблеми та суперечності: сегрегація в громадах (утворення етнічних анклавів), расизм і дискримінація, конфлікти цінностей (наприклад, роль жінок у деяких культурах). На основі таких досліджень можна оцінити успішність державної політики. Наприклад, у Канаді соціологічні опитування показують широку підтримку мультикультуралізму, але також виявляють сфери, де меншини все ще стикаються з перешкодами (наприклад, на ринку праці). Соціологи також перевіряють теоретичні гіпотези: наприклад, гіпотезу контакту Гордона Олпорта, згідно з якою упередження зменшуються завдяки збільшенню міжгрупових контактів. У контексті мультикультуралізму ця гіпотеза має політичні наслідки: якщо політика дозволяє міжкультурні контакти (через публічний простір, змішані школи, програми діалогу), вона може пом'якшити міжетнічні напруження. Таким чином, соціологічні дослідження надають

емпіричну основу для розуміння того, як мультикультуралізм працює на практиці, які він має наслідки та як його сприймають різні верстви населення.

Соціальний аналіз мультикультуралізму зосереджений на вивченні соціальних процесів, що виникають у мультикультурних суспільствах, та на тому, як культура проникає в соціальні структури, інститути та повсякденну практику. Соціологи не тільки описують різні моделі культурного співіснування, але й вивчають соціальні наслідки таких моделей – як для меншин, так і для домінуючої більшості. Такий аналіз стосується інтеграції, ідентичності, соціальної нерівності та проблем міжкультурної взаємодії.

Однією з найважливіших галузей соціологічних досліджень є вивчення інтеграції та ідентичності. Сучасні мультикультурні суспільства – це не просто сукупність етнічних груп, а складні середовища, в яких індивіди можуть одночасно належати до різних культурних світів. Соціологи вивчають, як індивіди орієнтуються в різних культурних кодах, ідентичностях та очікуваннях. Особлива увага приділяється процесу формування так званих «гібридних ідентичностей», коли люди – насамперед діти мігрантських сімей – поєднують елементи культури рідної країни з культурою країни, в якій вони оселилися. Це створює нові форми ідентичності, які не вписуються в чорно-білу парадигму «асиміляції» або «ізоляції». У таких ситуаціях одним з найважливіших соціологічних питань є не тільки збереження культурних традицій, але й питання приналежності: хто може вважатися «повноправним громадянином», як формуються почуття включеності/виключеності та які стратегії формує суспільство, щоб забезпечити почуття приналежності людям зі складним культурним бекграундом [5, с. 5-11].

Інший важливий аспект соціологічного аналізу стосується влади та нерівності. Культурна різноманітність не обов'язково означає рівні можливості: соціальні відмінності дуже часто перетинають економічні,

політичні та інституційні бар'єри. Саме тут соціологи звертають увагу на структурні особливості нерівності – як вона проявляється в доступі до освіти, праці, житла, охорони здоров'я та управління. Ключовим аналітичним поняттям є ідея системної дискримінації, коли, незважаючи на відсутність явної заборони на участь, деякі групи продовжують бути маргіналізованими з історичних, інституційних або культурних причин. Політика позитивних дій, ініціативи з розширення різноманітності та інклюзії, а також антидискримінаційне законодавство є реакцією на ці проблеми. Соціологи досліджують ефективність цих політик, чи дійсно вони зменшують розрив у можливостях і чи не створюють вони нових напружень, наприклад у формі «зворотної дискримінації» або політичної опозиції з боку частини більшості. Важливо також враховувати, які групи суспільства мають доступ до прийняття рішень, які дискурси домінують у публічній сфері та як ці дискурси конструюють «нормальне» або «канонічне» громадянство [25, с. 61-64].

У сучасному вжитку більший наголос робиться на відмінності між мультикультуралізмом та міжкультуралізмом, що має значні соціологічні наслідки. Якщо раніше мультикультуралізм наголошував на збереженні окремих культур, уявляючи співіснування спільнот з певним ступенем автономії, то міжкультуралізм наголошує на діалозі, обміні та взаємодії між культурами. У цій стратегії різноманітність не розглядається як сукупність незалежних культурних сегментів, а як постійна комунікативна практика, заснована на взаємній повазі та відкритості. Міжкультурність протистоїть асиміляціонізму та культурному ізоляціонізму, натомість виступаючи за спільне побудову громадянського простору, в якому всі культури можуть збагачувати одна одну. Такий підхід вимагає реформ в освіті (міжкультурна педагогіка), містобудуванні (проектування змішаних громадських просторів),

ЗМІ (представлення різних думок) та місцевому самоврядуванні (інклюзивне планування). Соціологи аналізують, наскільки міжкультурні практики реалізуються на практиці, що сприяє або перешкоджає їм, і як різні групи населення сприймають такі підходи. Особливо критичними є ситуації в етнічно диверсифікованих містах, які слугують новими моделями лабораторій міжкультурного співіснування [43, с. 106-115].

Правовий підхід. Цей підхід зосереджується на міжнародних та національних правових аспектах політики мультикультуралізму. У цьому підході мультикультуралізм розглядається з точки зору правових норм: конституційних положень, законів, судових рішень та міжнародних договорів. Дослідники вивчають, як право інституціоналізує та захищає культурне розмаїття. На міжнародному рівні перевагу мають норми прав людини. Наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП) у статті 27 передбачає, що в тих державах, де існують етнічні, релігійні або мовні меншини, особам, які належать до таких меншин, не може бути відмовлено у праві, спільно з іншими членами своєї групи, користуватися власною культурою, сповідувати власну релігію і користуватися власною мовою. Це є загальним міжнародно-правовим закріпленням мультикультурних ідеалів [61]. До речі, Канада ратифікувала МПГПП у 1976 році, а ще раніше – Міжнародну конвенцію про ліквідацію расової дискримінації (1970), зобов'язавшись ліквідувати расову сегрегацію та дискримінацію [56]. Ці зобов'язання створили зовнішнє правове середовище, сприятливе для розвитку внутрішньої політики багатокультурності. Правовий аналіз також проводиться стосовно інших міжнародних документів, таких як Декларація ООН про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин (1992), яка закликає держави захищати існування та ідентичність меншин [57]. На національному рівні також

розглядаються конституційні та правові засади мультикультуралізму. У Канаді це стосується насамперед згаданої статті 27 Хартії, а також інших статей, які опосередковано сприяють розмаїттю, таких як стаття 15 (заборона дискримінації за ознакою раси, національного чи етнічного походження, релігії тощо), яка гарантує рівність усіх громадян. Особлива увага приділяється Канадському закону про мультикультуралізм 1988 року, який аналізується з точки зору його цілей, інституційних обов'язків держави та механізмів реалізації [9]. Правовий підхід також включає аналіз прецедентного права: як суди тлумачать мультикультуралізм на практиці, збалансовуючи конкуруючі права. Вищезазначений принцип тлумачення прав з точки зору багатокультурної спадщини є показовим: канадські суди застосували статтю 27 Хартії в декількох випадках, що вимагали узгодження загальних норм та культурних і релігійних особливостей (наприклад, право сикхів носити тюрбани в Королівській поліції замість стандартних кашкетів; носіння кирпанів сикхськими дітьми в школі; заборона носіння нікабу на офіційних церемоніях тощо). Судовий розгляд таких випадків показує, як встановлюється критерій «виправданого обмеження»: держава може обмежити певну культурну практику лише тоді, коли це стає абсолютно необхідним для захисту інших фундаментальних цінностей (безпека, права жінок, громадський порядок тощо). Таким чином, суд підкреслює, як на практиці закон збалансовує культурне розмаїття та єдність правового простору. У широкому сенсі це також включає порівняльний аналіз – порівняння законів різних держав у сфері мультикультуралізму, аналіз моделей федералізму (як засобу територіального поділу культурних спільнот, наприклад, автономія Квебеку), мовного права, імміграційного права тощо. Правові механізми значною мірою визначають успіх політики

мультикультуралізму, тому їх детальний аналіз є невід'ємною складовою методології.

Культурологічний підхід. Цей підхід (іноді називають антропологічним або культурологічним) цікавиться змістовним вивченням культурних явищ і процесів у мультикультурному суспільстві. Він цікавиться питаннями ідентичності, міжкультурної комунікації, культурних змін і впливів. Використовуються культурологічні та антропологічні методи: польові дослідження в громадах, етнографічні спостереження, аналіз дискурсу (наприклад, представлення меншин у ЗМІ або літературі), дослідження мистецтва, фольклору та релігійних практик груп. Підхід культурних студій допомагає нам зрозуміти суб'єктивний вимір мультикультуралізму – як представники меншин самі формують свою ідентичність, живуть культурним діалогом і з якими проблемами стикаються у повсякденному житті. Наприклад, аналізуються моделі культурної адаптації іммігрантів: асиміляція, інтеграція, сегрегація, бікультуралізм тощо. Аналізується феномен мультикультурних міст – як різні культури співіснують у містах (квартали Чайнатаун або Маленька Італія, спільні публічні заходи, міжетнічні конфлікти або сусідська дружба). Цікавою областю дослідження є аналіз поколінь: як культурні орієнтації змінюються від першого покоління іммігрантів до наступних поколінь, як формуються змішані ідентичності (наприклад, «канадський пенджабі» – людина, яка одночасно несе в собі культурну спадщину Пенджабу та Канади). Культурологічний підхід також стосується мовних і культурних питань: виживання мов меншин у діаспорі, поширення двомовності або багатомовності, створення «мовних ландшафтів» (знаки та написи різними мовами) тощо. У рамках цього підходу також можна аналізувати культурну політику: субсидування культурних установ (театрів, музеїв, національних свят), реалізація програм міжкультурного обміну та

виховання толерантності через мистецтво. Методологічно підхід культурних студій схильний до використання якісних методів – інтерв'ю з членами спільнот, контент-аналіз культурних текстів (книг, фільмів) на предмет мультикультуралізму, кейс-стаді. Цей підхід доповнює сухі статистичні дані соціології «живим» розумінням того, як люди живуть мультикультуралізмом, як культури спілкуються між собою, трансформуються і співіснують.

Культурні аспекти лежать в основі побудови та функціонування багатокультурного суспільства, оскільки культура в найширшому розумінні є основою ідентичності, соціального взаєморозуміння та конфліктів. Культурний аналіз мультикультуралізму враховує не тільки політичні чи інституційні процеси, а й базові значення, уявлення та символічні структури, за допомогою яких індивіди визначають себе та інших.

Культурна ідентичність є сутністю поняття мультикультуралізму. Культурна ідентичність не є фіксованою і раз і назавжди встановленою — вона розвивається в динамічному процесі взаємовідносин між особистістю та суспільством. У плюралістичному середовищі це ускладнюється тим, що особи зазвичай належать до декількох культур одночасно або мусять постійно переоцінювати своє місце в плюралістичному середовищі. У такій ситуації мова, релігія, ритуали, сімейні звичаї, пам'ять про минуле та символи набувають важливої ролі як маркери ідентичності — вони дозволяють індивідам знайти внутрішню опору в гетерогенному соціальному середовищі. Водночас ці самі аспекти можуть бути джерелом конфлікту, якщо одна культура повинна «розчинитися» в домінуючій культурі. Мультикультурна культурна методологія визнає ці аспекти не приватними чи другорядними, а такими, що вимагають поваги в публічному просторі. Дискусії про мову, шкільну освіту, дотримання національних і релігійних свят зосереджуються навколо захисту або, навпаки, придушення культурної ідентичності в

публічній сфері. У мультикультурному суспільстві держава не тільки має терпіти розбіжності в ідентичності, але й активно заохочувати їх визнання та утвердження в національному діалозі [5, с. 6-12].

Релігійний плюралізм є ще однією чутливою сферою мультикультурної культурної політики. Релігія — це не лише питання індивідуальних переконань, а й система складних ритуалів, норм поведінки та символів, які часто утворюють цілісну культурну систему. Світські держави, які прагнуть бути нейтральними до релігії, стикаються з дилемою: як знайти релігійні особливості, не порушуючи принципу рівності та не створюючи прецедентів для винятків із загальних правил. Зокрема, такі питання, як носіння релігійних символів у школі та на державній службі, харчові закони, релігійні свята та вихідні дні, а також відмова від медичного лікування з релігійних міркувань, вимагають делікатного балансу. Більшість сучасних демократичних країн застосовують підхід «розумного пристосування», згідно з яким інституції повинні знайти способи пристосування до релігійних вимог громадян у межах параметрів, які не створюють надмірного навантаження на суспільство в цілому. З культурної точки зору, це не стільки питання правових дозволів чи заборон, скільки здатність суспільства терпіти, розуміти та приймати інших віруючих як повноправних членів суспільного життя [21, с. 116-125]. Релігія в мультикультурному суспільстві є не лише причиною відмінностей, а й потенційним вектором діалогу — через міжконфесійні діалогові форуми, спільні заходи солідарності та гуманітарну співпрацю.

Глобалізація та культурна гібридність є зараз центральними питаннями традиційного розуміння мультикультуралізму. Якщо раніше культурні спільноти розглядалися як незалежні, обмежені системи, то сьогодні такі відмінності між ними постійно зникають. Люди, особливо молоде покоління, живуть у світі, де ідентичність більше не пов'язана лише з національним чи

етнічним походженням, а з участю в транснаціональних культурних практиках, таких як музика, мода, соціальні медіа, глобальна міграція та освіта за кордоном. Це породило феномен гібридності, тобто ситуацію, коли люди вільно поєднують елементи різних культур, не маючи потреби обирати одну «справжню» чи «основну» культуру. Такий підхід суперечить старій моделі мультикультуралізму, за якою кожна група мала свою ідентичність і право на самоврядування. Культурна гібридність в першу чергу протистоїть поняттю «чистої» культури. Натомість вона підкреслює процесуальність, мінливість і проникність культурних ідентичностей. Глобалізація не тільки прискорює ці процеси, посилюючи взаємодію між культурами, але й викликає страх у тих, хто вважає, що це підриває традиційні форми культури. Сучасна політика мультикультуралізму повинна враховувати не тільки захист конкретних груп, але й розвиток нових, мінливих форм ідентичності, що формуються в глобалізованому світі [54, с. 215-219]. Це вимагає нового культурного мислення, яке сприймає не тільки відмінності, але й перетини, не тільки спадщину, але й інновації.

Таким чином, кожен із зазначених вище підходів – політико-філософський, соціологічний, правовий, культурний – має власний погляд на вивчення мультикультуралізму. У сучасних умовах найбільш продуктивним підходом вважається міждисциплінарний, що поєднує ці перспективи. Феномен мультикультуралізму є надто складним, щоб його можна було охарактеризувати або оцінити за допомогою однієї науки. Наприклад, щоб оцінити реалізацію мультикультурної політики, необхідно знати її нормативні цілі (філософія), аналізувати статистичну інформацію про участь меншин у суспільному житті (соціологія), вивчати правові норми та судові рішення (право), а також враховувати культурні традиції самих спільнот (культурологія). Тільки синтез цих підходів дасть повне уявлення

про явище. Тому дослідники все частіше працюють на стику дисциплін, розвиваючи спільний дослідницький простір мультикультуралізму та різноманітності. Як зазначалося раніше, мультикультуралізм як інтелектуальний проект від самого початку був міждисциплінарним, об'єднуючи філософів, істориків і соціологів у переосмисленні минулого і сьогодення, включаючи «забуті» голоси меншин. Сучасні дослідники дотримуються цього підходу, проводячи комплексні дослідження (наприклад, великі проекти з інтеграції іммігрантів, що включають правовий аналіз політики, опитування іммігрантів та етнографічні спостереження за їхніми громадами).

Можна відзначити деякі тенденції в останніх дослідженнях та публікаціях за останні кілька років. По-перше, продовжується порівняльний аналіз мультикультуралізму в різних країнах. Наприклад, існує Індекс політики мультикультуралізму, розроблений під керівництвом В. Кімліки та Р. Бантінга, який кількісно оцінює ступінь реалізації мультикультурної політики в різних демократичних країнах (дані періодично оновлюються, останні дані стосуються 2010-х років). Згідно з цим індексом, хоча деякі країни офіційно оголосили про кінець мультикультуралізму, на практиці багато держав зберегли або навіть розширили програми підтримки меншин [52]. По-друге, з'явилися дослідження, що вимірюють успішність мультикультуралізму: вони порівнюють показники освіти, доходів та політичної участі етнічних меншин у різних державах з різною політикою. Зокрема, Канада проводить періодичні оцінки своєї федеральної Програми мультикультуралізму (остання за 2011–2017 роки), в яких оцінюється ступінь інтеграції новоприбулих, ступінь сприяння міжкультурному взаєморозумінню тощо [18]. По-третє, актуальною темою є взаємозв'язок мультикультуралізму з іншими політиками та рухами: наприклад, досліджується зв'язок між мультикультуралізмом та політикою

примирення з корінними народами (це велика проблема в Канаді, де визнання прав корінних народів розглядається окремо від мультикультуралізму іммігрантів, але є паралелі в загальному підході до різноманітності). Також розглядається перетин політики гендерної рівності та мультикультурної політики – як поважати культурні традиції, не дискримінуючи жінок у патріархальних культурах. Нові публікації присвячені конкретним випадкам або сферам, наприклад, книгам і фільмам у мультикультурних суспільствах, міській політиці щодо етнічних кварталів, ролі релігійних громад в інтеграції іммігрантів, ролі соціальних медіа в збереженні діаспорної ідентичності тощо.

Особливу увагу слід звернути на правове тлумачення політики мультикультуралізму в світлі останніх подій. У Канаді оновлюється законодавча та інституційна база: у 2017 році федеральний уряд створив нову інституцію – Управління з прав людини, свобод та інклюзії, яке замінило колишнє Управління з питань релігійної свободи і має ширші повноваження щодо захисту всіх аспектів інклюзії в глобальному контексті. Це відображає перехід до комплексного підходу, за якого мультикультуралізм охоплюється загальною парадигмою прав людини (свобода релігії, боротьба з расизмом та антисемітизмом тощо) [40]. На провінційному рівні також прийнято спеціальне законодавство про мультикультуралізм (наприклад, у Квебеку, де офіційно використовуються терміни «культурна різноманітність» та «міжкультурність»). Міжнародне право у сфері прав людини залишається стандартом: Канада регулярно подає до комітетів ООН звіти про дотримання МПГПП, Міжнародної конвенції про ліквідацію расової дискримінації та інших договорів, а також отримує рекомендації щодо поліпшення становища расових і релігійних меншин, іммігрантів та біженців. У 2016–2017 роках Канада відсвяткувала 30-ту річницю Закону про мультикультуралізм та 35-ту

річницю статті 27 Хартії, що дало можливість переоцінити ці інструменти: експерти схильні вважати, що зазначені вище нормативні акти відіграли конструктивну роль у розвитку канадської моделі, хоча нові виклики ставлять нові завдання (наприклад, застосування принципу мультикультуралізму до віртуального простору або до нових хвиль біженців).

Коротко кажучи, стратегія дослідження мультикультуралізму повинна бути багатовимірною. Політика мультикультуралізму, особливо канадська, є ідеалом, соціальною практикою, правовим явищем і культурним процесом. Її дослідження вимагає залучення політичної філософії (для реалізації ідеалів і принципів), соціології (для виявлення фактичних результатів і соціальних установок), правових наук (для вивчення нормативних систем і їх реалізації) та культурології (для реалізації глибинних культурних процесів). Міждисциплінарний підхід дозволяє поєднати ці підходи, забезпечуючи цілісне бачення. Тільки з урахуванням усіх цих аспектів можна адекватно оцінити феномен канадського мультикультуралізму, як у його еволюції з часом, так і в його сучасному стані. Зрештою, канадський досвід доводить, що мультикультуралізм – це не державна ідеологія, а живий соціальний процес, який необхідно постійно досліджувати та аналізувати, щоб знайти баланс між єдністю суспільства та правом його членів на відмінність.

1.3. Опис джерельної бази

Джерельна база цієї роботи сформована як багатовимірний, взаємодоповнювальний корпус матеріалів, що охоплює нормативно-правові акти Канади, офіційні урядові стратегії й програмні документи, історичні джерела, наукові праці з теорії мультикультуралізму, порівняльні дослідження федералізму, аналітичні огляди щодо етнокультурної політики, а також праці канадських і європейських дослідників, присвячені проблемам ідентичності, інтеграції та міжкультурної взаємодії. Канадські законодавчі акти та урядові документи створюють нормативний і інституційний каркас, що дозволяє простежити еволюцію політики мультикультуралізму на всіх етапах її становлення. [9; 57; 10]. Академічні публікації, включно з роботами Вілла Кімлічки, Чарльза Тейлора, Володира Фісанова, Сергія Федуняка та Віталія Макара, як дослідників феномену багатокультурності, забезпечують концептуальний рівень і дають змогу інтерпретувати канадський досвід у ширшому світовому контексті [26; 48; 19; 58; 62]. Аналітичні матеріали, регіональні дослідження – зокрема стаття В. Богатирець про квебекське національне питання – дозволяють глибше осмислити зв'язок між етнорегіональними особливостями та розвитком мультикультурної політики. Така структура джерельної бази забезпечує можливість поєднувати історичну перспективу, правову основу, теоретичне осмислення й практичні оцінки функціонування канадської моделі, а також відкриває простір для критичного аналізу її сильних і слабких сторін.

Окремий пласт джерел становлять історичні матеріали та наукові студії, присвячені соціокультурним особливостям Канади. Вони дозволяють реконструювати умови, у яких формувалися та трансформувалися ідеї культурного плюралізму, а також зрозуміти, як багатовікові взаємини між

англо- і франкоканадським населенням, імміграційні хвилі й динаміка регіональних ідентичностей вплинули на державну політику [18; 13; 3]. Значну цінність становлять роботи, що зосереджуються на квебекському питанні, адже саме воно стало каталізатором низки політичних рішень у другій половині XX століття. Зокрема, стаття В. Богатирець пропонує глибокий аналіз напружених стосунків між федеральним центром і Квебеком, демонструючи, як культурні суперечності переростали у політичні вимоги і яким чином урядові рішення щодо мультикультуралізму були використані як механізм стабілізації федеративної системи [55]. Саме такі джерела забезпечують можливість комплексного аналізу і дозволяють побачити мультикультуралізм не лише як набір політичних декларацій, а як відповідь держави на конкретні історичні виклики.

Важливою складовою джерельної бази є сучасні наукові дослідження та міждисциплінарні праці, що поєднують підходи політичної теорії, соціології, культурології та правознавства. Вони допомагають інтерпретувати канадську модель у ширшому контексті глобальних тенденцій, включно з процесами міграції, еволюцією ліберальних демократій, переосмисленням прав меншин та трансформацією понять ідентичності. Значну роль у цьому корпусі відіграють праці Вілла Кімлічки, який визначив теоретичні параметри сучасного мультикультуралізму, та Чарльза Тейлора, котрий акцентує на важливості визнання і взаємної поваги між культурами та Бантінга, який описав правничі засади мультикультурної канадійської політики [26; 48; 7]. Доповнюють цю картину аналітичні звіти канадських інституцій, громадських організацій, дослідницьких центрів та окремих науковців, що висвітлюють практичні аспекти реалізації політики і дозволяють оцінити її дієвість та виклики сьогодення [49; 17; 44]. Таке поєднання теоретичних, нормативних та емпіричних джерел робить дослідження збалансованим і

забезпечує ґрунтовну основу для вивчення канадського досвіду мультикультуралізму.

Емпіричну основу дослідження становлять статистичні матеріали Канадського статистичного бюро, соціологічні опитування, новини із суспільного життя держави, аналітичні звіти та дослідження науковців, що відображають сучасні тенденції етнокультурного розвитку країни. Зокрема, вони дозволяють простежити зміни у ставленні громадян до мультикультуралізму, різницю між позиціями у різних провінціях, а також трансформацію ідентичностей під впливом імміграції. Ці дані особливо важливі для розуміння політики Квебеку, де міжкультурність розглядається як альтернатива федеральному мультикультуралізму, а французька мова — як основа суспільного простору. Використання емпіричних джерел робить дослідження не лише концептуальним, а й заснованим на реальних соціальних процесах [3; 20; 11; 46; 34]

Завдяки поєднанню нормативних джерел, академічної літератури, історичних документів, провінційних політик та емпіричних даних сформовано збалансовану джерельну базу, яка відображає комплексність канадського мультикультуралізму. Структура джерел дозволяє охопити всі аспекти досліджуваного явища: від історичних підвалин і правових рішень до соціальних практик та сучасних викликів. Тому джерельна база є не просто зібранням матеріалів, а цілісною системою, що забезпечує об'єктивність, глибину та наукову обґрунтованість аналізу.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В КАНАДІ

У цьому розділі розглядаються історичні передумови виникнення та розвитку політики мультикультуралізму в Канаді, її сучасні законодавчі засади та урядові програми, що підтримують цю політику. Зокрема, розглядаються соціальні, економічні та політичні обставини, що зумовили необхідність запровадження мультикультуралізму, а також внесок різних спільнот (корінних народів, французьких канадців та іммігрантів) у розвиток цієї політики. Далі наводяться основні законодавчі акти – Канадська хартія прав і свобод (зокрема стаття 27) та Закон про мультикультуралізм 1988 року – та основні урядові програми з просування мультикультуралізму. Розділ завершується оцінкою успішності цих програм та розглядом нових тенденцій у федеральній та провінційній політиці мультикультуралізму (включно з спробами боротьби з расизмом, просуванням інклюзивності та врахуванням прав корінних народів).

2.1. Передумови формування політики мультикультуралізму

Політика мультикультуралізму Канади була сформована в результаті низки подій, які спричинили широке поширення вимоги офіційного визнання різноманітності. До середини 20 століття національна ідентичність канадців була міцно заснована на британській культурі: все було британським, а асиміляція іммігрантів в англо-канадське суспільство була державним стандартом. Однак Друга світова війна принесла нові демографічні зміни: до Канади почали прибувати масові хвилі іммігрантів з Європи (переважно з Південної та Східної Європи), Азії та інших регіонів, що значно урізноманітнило етнічний склад населення. Якщо раніше головним питанням були відносини між англоканадцами та франкоканадцами, то до 1980-х років

приблизно 40 % канадців не мали ні британського, ні французького походження. Ці зміни підірвали давно усталену політику асиміляції і вимагали нового підходу до вирішення культурних відмінностей.

Як слушно зазначає В. Богатирець, саме загострення квебекського національного питання у другій половині XX століття стало одним із ключових каталізаторів для перегляду державних підходів до етнокультурних взаємин. Вчена наголошує, що конфлікт між франкомовною та англomовною спільнотами оголив слабкі місця традиційних моделей асиміляції і водночас продемонстрував потребу у стратегії, яка могла б поєднати культурну автономію з політичною єдністю. У цьому контексті мультикультуралізм постає як інструмент стабілізації федеративної системи та як засіб урівноваження міжрегіональних напружень [55].

Королівська комісія з питань двомовності та бікультурності (1963–1969) є одним з головних політичних імпульсів мультикультуралізму, створена урядом Квебеку у відповідь на зростання націоналістичних настроїв серед франкомовних квебекців. Комісія мала на меті вирішити проблему двомовності та бікультурності в країні, але її дії мали несподівано широкі наслідки. У своїх звітах (особливо в четвертій книзі, опублікованій у 1969 році) Комісія визнала внесок етнічних груп, інших ніж англо- та франкоканадці, у культурний розвиток країни. Вона виступала за об'єднання (а не асиміляцію) різних етнічних груп у канадському суспільстві на основі рівних прав і рівного представництва в інститутах. Ці пропозиції стали основою нової політики, спрямованої на примирення двох основних проблем: зростання французько-канадського націоналізму (особливо в Квебеку) та зростання етнокультурного розмаїття в країні [14].

Три основні фактори сприяли формуванню соціально-політичних умов для мультикультуралізму в 1960-х роках. По-перше, посилювалися рухи

корінних народів за свої права. Спроби уряду асимілювати корінні народи (наприклад, Біла книга 1969 року або система інтернатних шкіл) зустріли сильний опір і призвели до зростання усвідомлення та вимог визнання особливого статусу перших народів, метисів та інуїтів. Це спонукало владу переглянути свою політику, яка ігнорувала права та культуру перших народів Канади. По-друге, посилювався рух за культурні та мовні права франкоканадців, особливо в Квебеку. «Тиха революція» в Квебеку та піднесення квебецького націоналізму призвели до вимог захисту французької мови та культури і збільшення автономії провінції. Незадоволення франкомовних канадців своїм становищем у федерації було найбільш вираженим під час кризи ФЛК та референдуму 1980 року про суверенітет Квебеку. Щоб зберегти єдність країни, федеральний уряд мав знайти спосіб задовольнити ці вимоги, не відчужуючи інші групи. По-третє, представники інших етнічних меншин (іммігрантські спільноти) почали відкрито висловлювати незадоволення своїм становищем «на узбіччі» суспільства [16]. Так звані канадці «третьої сили» (які не були ні англійського, ні французького походження) стверджували, що країна складається не лише з двох «засновницьких» народів, і вимагали політики, яка визнавала б плюралістичну спадщину народу [45, с. 130-137]. Цікаво, що вже в 1964 році сенатор Пол Юзик, українець за походженням, у своїй першій промові використав термін «мультикультурна нація» для опису Канади, що відкрило загальнонаціональну дискусію [36]. Провінція Альберта також наполягала на визнанні ідеалів мультикультуралізму: на Конституційній конференції 1971 року навіть уряд Альберти запропонував включити мультикультуралізм до нової конституції. Усі ці передумови сприяли створенню політичного клімату, сприятливого для впровадження нового підходу до етнокультурних відносин.

Таким чином, соціально-економічні та політичні умови другої половини 20 століття висунули на перший план питання визнання та посилення культурного розмаїття. Його соціальний аспект полягав у зменшенні напруженості між різними расовими та етнічними групами та подоланні дискримінації та упереджень. Країна також спиралася на минулий досвід несправедливості щодо меншин (інтернатні школи для індіанців, «подушний податок» для китайських іммігрантів, інтернування японців під час Другої світової війни тощо), який мав бути публічно засуджений і не повинен був повторитися. Економічні міркування також мали значення: скорочення корінного (канадського) населення та потреби післявоєнної економіки зробили імміграцію джерелом значної робочої сили та людського капіталу. Таким чином, успішна асиміляція іммігрантів стала гарантією економічного зростання. Дослідники відзначають, що багатокультурна відкритість Канади є її «прихованою перевагою» в умовах старіння населення, оскільки вона сприяє імміграції молодих іноземних робітників і фахівців. Для забезпечення рівних можливостей і повного використання потенціалу новоприбулих необхідно було усунути політичні бар'єри (мовні, освітні, професійні) і стимулювати їх інтеграцію в економіку на рівних умовах з корінним населенням [47, с. 67-70]. Політичний аспект стосувався збереження національної єдності та легітимності державних інститутів в умовах зростаючої різноманітності. Адміністрація П'єра Трюдо, яка прийшла до влади в 1968 році, була віддана ідеї побудови «справедливого суспільства», заснованого на активній участі всіх елементів суспільства в демократичному суспільстві. В рамках цього проекту мав бути визнаний мультикультуралізм, що означало, що жодна з груп не повинна була жертвувати своєю ідентичністю, щоб бути «справжнім канадцем». Як так влучно зазначив Трюдо, «Немає нічого більш абсурдного, ніж вимога, щоб усі канадці були

однаковими. Культура, яка поклоняється однаковості, породжує нетерпимість і ненависть». Таким чином, мультикультуралізм мав на меті показати всім громадянам, що держава цінує їх етнокультурну спадщину, водночас об'єднуючи їх спільними цінностями свободи, демократії та верховенства права.

Згодом, 8 жовтня 1971 року, Канада стала першою країною у світі, яка прийняла політику мультикультуралізму на державному рівні. Прем'єр-міністр П'єр Трюдо оголосив у Палаті громад про введення «політики мультикультуралізму в рамках двомовної системи», тобто толерантності до культурного розмаїття, але з положенням про рівність двох офіційних мов (англійської та французької). У парламенті він заявив: «Хоча Канада має дві офіційні мови, офіційної культури немає. Хоча ми маємо два офіційно визнаних народів-засновників, ми також поважаємо роль інших етнічних груп» (з промови, виголошеної в квітні 1971 року) [10]. Нова політика базувалася на кількох ключових цілях, серед яких: (1) допомога різноманітним культурним групам у збереженні та розвитку власної ідентичності; (2) усунення перешкод для їх повної інтеграції в канадське суспільство; (3) поліпшення міжкультурних контактів та обізнаності серед усіх етнічних спільнот; (4) заохочення іммігрантів до вивчення однієї з двох офіційних мов (англійської або французької) для успішної інтеграції [20, с. 2]. Фактично ці цілі виражали бажання поєднати два принципи: збереження культурної спадщини меншин та їх повну інтеграцію в інститути та життя канадського суспільства.

Запровадження мультикультурної політики мало не лише інтеграційний, а й стратегічний вимір. На тлі загострення регіональних суперечностей та посилення квебекського сепаратизму федеральний уряд поступово почав розширювати підтримку етнічних громад по всій країні.

Такий підхід сприяв зміцненню загальноканадської ідентичності та став одним із інструментів стримування радикалізації політичних настроїв у Квебеку [55].

Для забезпечення реалізації оголошеної політики уряд створив необхідну інфраструктуру та виділив кошти. Вже в 1972 році при Державному департаменті було створено Управління з питань мультикультуралізму, завданням якого було впровадження програм, спрямованих на культурний розвиток, громадянську освіту, захист прав людини та боротьбу з дискримінацією. У 1973 році було створено Міністерство мультикультуралізму, єдиним завданням якого було координування зусиль урядових відомств у цій сфері. Згодом, того ж року, почав функціонувати Канадська консультативна рада з питань мультикультуралізму як постійний консультативний орган, що забезпечував зв'язок між етнокультурними громадами та урядом (нині Канадська етнокультурна рада). Протягом першого десятиліття (1970-ті роки) уряд інвестував приблизно 200 мільйонів канадських доларів у програми збереження мови та культури. Більша частина цих коштів була спрямована на фінансування суботніх шкіл, культурних центрів, національних фестивалів, етнічних видань тощо, щоб допомогти меншинам зберегти свою спадщину в Канаді [16].

Однак наприкінці 1970-х років стало зрозуміло, що лише патронат культурних проектів не може забезпечити рівність і соціальну інтеграцію. Нові покоління іммігрантів все частіше прибували з Азії, Близького Сходу, Карибського басейну та Африки, і ці «видимі меншини» часто стикалися з упередженнями та расовою дискримінацією в сфері праці, житла та освіти. Офіційні звіти вказували, що головними перешкодами для успішної інтеграції були не лише культурні чи мовні фактори, а й прояви расизму та

інституціоналізованої дискримінації, які обмежували доступ меншин до можливостей, на які вони мали право. Тому напрямок політики щодо мультикультуралізму змінився: окрім подальшого розвитку культурних та освітніх програм, активізувалися заходи, спрямовані на гарантування рівних прав та боротьбу з расовою дискримінацією. У 1980-х роках федеральний уряд ініціював програми, спрямовані на сприяння толерантності та зміну інституційної політики: проводилися освітні кампанії проти расизму, створювалися консультативні комітети з міжрасових відносин, робилися спроби викрити та подолати расизм на інституційному рівні. Тобто епоха «інституціоналізації» мультикультуралізму в 1980-х роках відрізнялася впровадженням принципів рівності в практику державних інститутів та національний правовий порядок [16].

Саме самі громади, а не стільки інші від їхнього імені, відіграли виняткову роль у стабілізації та розширенні канадського мультикультуралізму. Нові групи іммігрантів продемонстрували свою здатність до самоорганізації та активної громадянської позиції: вони об'єднувалися в асоціації, відстоювали свої інтереси та стали політично активними [17]. Наприклад, вже в 1930-х роках з'явилася фігура «канадської мозаїки» — метафора, на противагу американському «плавильному котлу», яка підкреслювала значення збереження окремих етнічних частин у рамках загальної соціальної тканини [27, с. 8-10]. У 1940-х роках був створений Український конгрес Канади, а потім і інші асоціації діаспор, які відіграли значну роль у діалозі з урядом. Внесок іммігрантів також вплинув на економіку: завдяки їм з'явилися нові ніші для підприємництва, розширилися міжнародні зв'язки, а такі міста, як Торонто і Ванкувер, стали глобалізованими мегаполісами. У відповідь держава поступово еволюціонувала від «плавильного котла» (що передбачав повну асиміляцію)

до «басейну» (інтегрована різноманітність), де різні групи плавають поруч, не втрачаючи своєї індивідуальності. Франкоканадці, зі свого боку, парадоксально, дали поштовх мультикультуралізму, хоча не всі його прийняли. З іншого боку, саме їхній тиск на федерацію з метою визнання рівноправності франкомовних призвів до політики двомовності (у 1969 році був прийнятий Закон про офіційні мови) і став силою, яка змусила їх замислитися над статусом інших. Однак інші представники франкомовної спільноти з недовірою ставилися до мультикультуралізму як до плану Оттави «розмити» особливий статус франкоканадців і звести його до статусу «однієї з меншин». Для багатьох квебекців рівне ставлення до всіх культур здавалося загрозою для «особливого суспільства» Квебеку, в якому французька мова і культура повинні залишатися домінуючими. Квебек офіційно відмовився від використання слова «мультикультуралізм» і запропонував замість нього модель «інтеркультуралізму» (див. розділ 2.2). Корінні народи також не були включені в початкову політику мультикультуралізму. Вони стверджували, що їхній статус є унікальним і ґрунтується на правах перших поселенців та договорах, а не лише на етнічних та культурних відмінностях. Спочатку Трюдо намагався вжити загальних заходів проти них (скасувати особливий статус індіанців у законодавстві, як було зазначено в його Білій книзі 1969 року), але це призвело до випадкових масових демонстрацій. Згодом корінним народам було надано право на вирішення своїх юридичних проблем окремо: їхні права були по черзі включені до Конституції 1982 року (стаття 35 Конституційного акту) і враховані одночасно з політикою мультикультуралізму. Тим часом сам дух мультикультуралізму — повага до різноманітності — відіграв свою роль у формуванні широкої громадської підтримки особливих прав корінних народів [20, с. 10-15]. Згодом питання історичної справедливості щодо перших народів (визнання їхніх мов,

відродження культури, примирення після епохи примусової асиміляції) увійшли до канадського дискурсу інклюзивності.

Тут варто зачепити українську сторону цього питання.

Суттєвим чинником стала і активна позиція діаспор, зокрема української, яка однією з перших сформулювала запит на політику, що визнає культурну автономію меншин. Дослідники наголошують, що українці стали тими, хто не тільки вимагав змін, а й запропонував інтелектуальну платформу для майбутньої ідеології багатокультурності. Вже у 1930-х роках з'явилася концепція «канадської мозаїки» — метафора, що протиставлялася американському «плавильному котлу» і підкреслювала важливість збереження етнічної ідентичності в рамках єдиної політичної нації.

Особливе значення мала діяльність сенатора Павла Юзика, який у 1964 році в історичній промові в Сенаті вперше ввів у політичний дискурс Канади термін «мультикультуралізм». У своїх працях, зокрема у книзі *For a Better Canada* (1973), він розвинув ідею про те, що Канада складається не лише з англо- та франкомовних громад, але й з багатьох інших національностей, які зробили суттєвий внесок у побудову держави. Юзик виступав за те, щоб усі ці групи мали однакові права на збереження мови, культури та участь у суспільному житті, що підмітив Віталій Макар в своїх роботах [59].

Роль української громади в політичному житті Канади простежується і через участь її представників у законодавчій владі. Наприклад, Михайло Лучкович був першим українцем, обраним до канадського парламенту, що закріпило символічне визнання українців як рівноправної частини нації. Згодом важливими діячами стали Майк Стар, Рейнелл Андрейчук та інші, які активно лобіювали інтереси не лише української громади, але й ширшого кола етнічних груп, виступаючи за права меншин, засудження Голодомору та протидію дискримінації [61].

Варто також відзначити, що дослідники, як-от Віталій Макар та Валентина Богатирець, підкреслюють у своїх працях, що саме політична участь так званих «третіх груп» — етнічних громад, які не належали до засновницьких націй — стимулювала перегляд політики асиміляції та зумовила перехід до нової моделі мультикультуралізму, яка згодом була кодифікована в законодавстві 1988 року [58].

Отже, Історичний контекст політики мультикультуралізму Канади був складним. Після десятиліть міграції та в контексті соціальних рухів 1960-х років була потрібна нова модель національної єдності, яка б враховувала багатомовний і мультикультурний характер суспільства. Декларація про мультикультуралізм 1971 року була відповіддю на цю потребу — компромісною ініціативою, яка об'єднала різні елементи населення (франко- та англо-канадські та етнічні спільноти) і дозволила Канаді бути сприйнятою як відкрита, інклюзивна демократія. З того часу мультикультуралізм еволюціонував як свого роду соціальний ідеал, який, незважаючи на невдачі, залишається однією з визначальних рис канадської політичної культури.

2.2. Законодавча база та державні програми підтримки мультикультуралізму

Політика Канади щодо багатокультурності була розроблена та підтверджена низкою знакових законодавчих актів та урядових політик. Основою в цьому відношенні є Конституційні положення (точніше стаття 27 Канадської Хартії прав і свобод 1982 року [41]) та Федеральний закон про мультикультуралізм 1988 року [10]. Ці два документи створили правову базу, яка зобов'язала державу сприяти та підтримувати культурне розмаїття. Були запроваджені спеціальні програми уряду, як на федеральному, так і на провінційному рівнях, для забезпечення дотримання законодавства та

виховання етики мультикультуралізму. Серед таких програм – Канадська програма мультикультуралізму (федеральна програма мультикультуралізму), інтеграція іммігрантів, наприклад «Ласкаво просимо до Канади», та загальна стратегія боротьби з расизмом (наприклад, «План дій проти расизму») [16]. У цьому розділі розглядається зміст і динаміка таких програмних та законодавчих заходів, а також оцінюється їхня ефективність поряд із поточними тенденціями у впровадженні політики мультикультуралізму (1980-ті – 2020-ті роки).

У першій спробі закріпити це в законодавстві були зроблені спроби включити відповідні положення до Конституції. Коли в 1982 році набула чинності нова Конституція Канади, до неї було додано Канадську Хартію прав і свобод, яка гарантує основні права людини і громадянина. Стаття 27 Хартії, дійсно, чітко зазначає: «Ця Хартія повинна тлумачитися у спосіб, що відповідає збереженню та розвитку багатокультурної спадщини канадців». Таким чином, розуміння мультикультуралізму набуло конституційного статусу обов'язкового нормативного принципу для всіх органів влади, а також судової влади. Як стверджує один з борців за права людини, стаття 27 стала своєрідною «призмою тлумачення», яка дозволяє суддям знаходити баланс між правами окремих осіб і правами культурних спільнот. Більш широке практичне значення цієї статті було відзначено, наприклад, у ситуаціях, коли свобода слова мала бути зважена проти заборони расово мотивованих висловлювань, що розпалюють ненависть: суди посилялися на багатокультурну спадщину, щоб виправдати обмеження расистських висловлювань аж до захисту рівності. Крім того, Хартія (стаття 15) конкретно заборонила дискримінацію за ознакою раси, етнічного або національного походження, релігії тощо, тим самим зміцнивши рівність на правовій основі. Таким чином, конституційне визнання мультикультуралізму надало йому

легітимності в судовій практиці найвищих судів і зобов'язало уряд діяти відповідно до філософії поваги до культур та інклюзивності [41].

Другим стовпом законодавчої бази став Канадський закон про мультикультуралізм 1988 року. Прийняття цього закону ознаменувало кодифікацію політики, яка раніше існувала лише у вигляді урядових програм, у статутний закон, прийнятий парламентом. Канада стала першою країною у світі, яка закріпила принципи мультикультуралізму в законі. Закон 1988 року конкретно визначив обов'язки федерального уряду щодо забезпечення культурного розмаїття. Зокрема, у преамбулі та статтях Закону зазначено, що: держава визнає і прагне зміцнити багатокультурну спадщину Канади; всі громадяни мають право зберігати свою культурну ідентичність і брати повну участь у житті нації; перешкоди для такої участі повинні бути усунені, а рівні можливості забезпечені; різноманітність розглядається як невід'ємна складова канадської ідентичності, що є на користь усім. Закон встановив основні цілі державної політики, а саме [10]:

- збереження та сприяння розвитку культурної спадщини груп;
- забезпечення повної та рівної участі членів усіх етнічних та культурних груп у соціальному, економічному та політичному житті;
- сприяння зусиллям меншин щодо подолання перешкод (у тому числі дискримінації) на шляху інтеграції;
- забезпечити рівний захист закону для всіх громадян відповідно до їхньої культурної ідентичності.

Закон особливо звертає увагу на те, що підтримка мультикультуралізму є не лише питанням окремих програм, а обов'язком усіх федеральних інституцій. Закон вимагає від урядових інституцій забезпечити відповідність їхніх дій мультикультурній реальності Канади, доступ до етнокультурних знань та мовних можливостей персоналу, а також проведення досліджень та

збір статистичних даних для застосування політики, що враховує різноманітність. Таким чином, кожен департамент і міністерство повинні бути віддані принципу рівних можливостей у своїй сфері діяльності, враховувати різні потреби різних груп населення при наданні послуг та сприяти взаєморозумінню і повазі між культурами. З метою координації зусиль Закон передбачає подання щорічного звіту про його виконання, в якому буде показано, які заходи вжили урядові органи для забезпечення мультикультуралізму.

Слід підкреслити, що Закон 1988 року не тільки проголосив принципи, а й закріпив їх у конкретних механізмах. Після його прийняття політика мультикультуралізму стала відповідальністю спеціально призначених інституцій. Спочатку (до 1990-х років) за її реалізацію відповідало незалежне Міністерство мультикультуралізму, функції якого згодом були об'єднані в портфелі Міністерства громадянства та імміграції (у 2000-х роках існувала посада міністра громадянства, імміграції та мультикультуралізму). До 2015 року, після приходу до влади уряду Джастіна Трюдо, повноваження з питань мультикультуралізму були передані від Міністерства імміграції до Міністерства канадської спадщини. У 2019 році уряд навіть пішов на створення нового відомства – Міністерства різноманітності та інклюзивності (наразі очолює міністр Камал Кхера), знову висунувши політичне значення цього питання на перший план. Незалежно від відомчої приналежності, цілі мультикультурної програми не змінилися, доповнившись актуальними на той час завданнями. У 2000-х роках, у відповідь на нові виклики, уряд оновив свої політичні пріоритети: додаткова підтримка економічної та соціальної інтеграції новоприбулих, робота з молоддю з різних культур (щоб не ізолювати їх і не радикалізувати) та виховання спільних канадських цінностей (демократія, права людини, рівність жінок, верховенство права) серед

мультикультурного населення. Ці напрямки були офіційно визнані пріоритетними у 2008 році, коли завдання з питань мультикультуралізму було тимчасово передано Міністерству імміграції: раніше акцент робився на наставництві молоді, лідерстві та громадянській активності представників різних культур, міжкультурному діалозі та зміцненні спільних національних цінностей як протиотрути від створення «паралельних спільнот» [42]. У наступних розділах буде проведено критичний аналіз деяких програм, що виконують ці функції.

З моменту прийняття Закону 1988 року канадський уряд створив низку програм для його реалізації. Найбільш помітною серед них є Канадська програма мультикультуралізму, яка діє під егідою Міністерства канадської спадщини. Мета цієї програми – реалізація положень Закону шляхом фінансування заходів та проектів, що забезпечують міжкультурне порозуміння, участь меншин у всіх сферах життя та запобігання расизму. Зокрема, за підтримки Програми мультикультуралізму щороку 27 червня відзначається День мультикультуралізму, під час якого по всій країні проводяться фестивалі культурного розмаїття, конференції та освітні програми. Програма також фінансує місцеві проекти громад, від виставок мистецтва до тренінгів з боротьби з упередженнями. З часом стратегічні пріоритети програми змінилися: якщо в 1980-х і 1990-х роках пріоритетними були просування культурної ідентичності та антидискримінаційна освіта, то в 2010-х роках до них додалися аспекти запобігання радикалізації та сприяння соціальній згуртованості через появу нових загроз (міжнародний тероризм, феномен закритих гетто тощо). Варто зазначити, що бюджетні асигнування на ці програми залишалися стабільними, а іноді навіть збільшувалися для реалізації нових ініціатив. Наприклад, у 2005 році федеральний уряд виділив додатково 56 мільйонів доларів на реалізацію широкого п'ятирічного Плану

дій проти расизму. Ця політика, що реалізувалася під назвою «Канада для всіх: План дій Канади проти расизму», була спрямована на зміцнення соціальної згуртованості, поліпшення заходів щодо захисту прав людини та демонстрацію лідерства держави у боротьбі з расизмом і злочинами на ґрунті ненависті. Фінансування спрямовувалося як на національні проекти (виробництво освітнього контенту, підтримка жертв расизму), так і на гранти місцевим громадам [16]. Хоча згодом уряд змінився (у 2006 році до влади прийшла інша політична сила), більшість започаткованих програм було продовжено та перетворено на програми подальших дій.

У 2008 році відбулася реорганізація: як зазначалося вище, повноваження з питань багатокультурності були передані Міністерству громадянства та імміграції, а водночас уряд також визначив три нові пріоритети багатокультурної політики: (1) побудова інтегрованого, соціально згуртованого суспільства; (2) підвищення чутливості державних інститутів до потреб різноманітного населення; (3) активна участь Канади в міжнародній дискусії з питань багатокультурності та різноманітності. З метою визнання історичного внеску меншин та висвітлення уроків історії було зроблено символічні кроки, зокрема засновано премію імені Пола Юзика (в 2008 році на честь сенатора Юзика) для відзначення осіб та організацій, які зробили значний внесок у розвиток мультикультуралізму та підтримку новоприбулих. Уряд також започаткував ініціативи з історичного примирення: вибачення перед китайською громадою за введення податку на іммігрантів (2006), перед індійською громадою за інцидент з кораблем «Комагата Мару» (1914, вибачення висловлено в 2016), перед громадою пішин (угандійсько-азіатською) за депортацію 1972 року тощо. На згадку про такі несправедливості Програма визнання історії громад (2006–2013) підтримала

проекти, спрямовані на збереження пам'яті та вивчення досвіду етнокультурних громад, які постраждали від цих подій [16].

Крім того, заслуговують на згадку урядові ініціативи щодо інтеграції нових іммігрантів, оскільки вони тісно пов'язані з мультикультуралізмом. Міністерство імміграції традиційно надає програми допомоги в облаштуванні, мовні курси (LINC – Language Instruction for Newcomers to Canada) та орієнтаційні заняття для новоприбулих. Серед найвідоміших проектів – орієнтаційна кампанія «Ласкаво просимо до Канади», серія публікацій та семінарів, що знайомлять іммігрантів з Канадою, їхніми правами та обов'язками, а також культурою країни. Наприклад, надруковано посібник для новоприбулих «Ласкаво просимо до Канади: що потрібно знати», в якому у доступній формі викладено, як знайти роботу та житло, а також про канадські цінності та закони. Цей посібник, вперше виданий на початку 2010-х років, періодично переглядається та публікується в друкованому та електронному вигляді різними мовами. Хоча програма «Ласкаво просимо до Канади» не має в назві слова «мультикультурна», вона є важливою частиною мультикультурної політики, оскільки сприяє переходу іммігрантів до нового життя, полегшуючи їх адаптацію з повагою до їхньої культурної ідентичності та, до речі, соціальних цінностей (плюралізм, гендерна рівність, верховенство права), які поділяють усі канадці. Тобто ця програма діє на першому рівні інтеграції, коли чужинець у країні повинен відчувати себе бажаним і знайти спосіб активної участі в житті суспільства.

У 2010-х роках федеральний уряд запустив нові програми, спрямовані конкретно на боротьбу з расизмом і дискримінацією. У 2017 році Палата громад схвалила парламентську резолюцію 103 (М-103) про боротьбу з системною расовою та релігійною дискримінацією, зокрема ісламофобією. У відповідь на М-103 Комітет з питань канадської спадщини представив

дослідження, а в лютому 2018 року опублікував звіт під назвою «Вжиття заходів проти системного расизму та релігійної дискримінації, включаючи ісламофобію». Він містив 30 рекомендацій, серед яких:

- Оновлення та відновлення колишнього Плану дій проти расизму
- Впровадження стандартизованого збору даних про злочини на ґрунті ненависті в масштабах всієї країни
- Розробка національної стратегії боротьби з расизмом

Подвоєння фінансування програм мультикультуралізму, спрямованих на викорінення системного расизму та релігійної нетерпимості. Було також запропоновано встановити Національний день пам'яті жертв ісламофобії (29 січня, в річницю жакливого терористичного нападу на мечеть у місті Квебек у 2017 році). У відповідь на цю пропозицію уряд Трюдо в 2019 році представив нову федеральну Стратегію боротьби з расизмом на 2019–2022 роки (Стратегія Канади щодо боротьби з расизмом на 2019–2022 роки). На реалізацію цієї ініціативи було виділено приблизно 45 мільйонів доларів і передбачено створення Секретаріату з питань боротьби з расизмом, який буде координувати діяльність, надавати допомогу громадам, що постраждали від расизму, реалізовувати програми підвищення обізнаності та розробляти «орієнтовану на клієнта» державну політику, що враховує різноманітні потреби населення. Уряд визначив три основні цільові групи, на яких буде зосереджено його зусилля: корінні народи, чорношкірі канадці та інші расові меншини, а також релігійні меншини (такі як мусульмани та євреї). У період з 2019 по 2022 рік фінансову підтримку отримали сотні місцевих ініціатив, спрямованих на боротьбу з расовими упередженнями, – від програм наставництва для молоді з меншин до ініціатив з реформування поліцейських процедур.

Наприкінці 2020 року та на початку 2021 року, коли термін дії Стратегії закінчився, уряд оголосив про її поновлення та продовження. У грудні 2023 року було оголошено про нову Програму мультикультуралізму та боротьби з расизмом (MARP). Ця програма об'єднала попередні окремі програми – Програму підтримки громади, мультикультуралізму та боротьби з расизмом та Програму дій проти расизму – з метою підвищення ефективності та зменшення доступу до фінансування для організацій громадянського суспільства. MARP містить три компоненти: підтримку заходів, підтримку проектів та розвиток організаційного потенціалу організацій громадянського суспільства, що працюють у сфері різноманітності. Третій компонент, запроваджений у 2023 році, допоможе організаціям, очолюваним лідерами цільових громад (корінні народи, афроканадці, расові та релігійні меншини), покращити свій потенціал – фінансову безпеку, розвиток людських ресурсів, налагодження контактів та стратегічне планування. Таким чином, федеральна політика тепер спрямована на посилення ініціатив знизу: держава більше не просто реалізує свої програми зверху вниз, а й вкладає кошти в створення громадських центрів, які поширюють цінності інклюзивності на низовому рівні.

Федеральна система Канади передбачає, що провінції відіграють ключову роль у культурі, освіті та соціальній політиці. Тому більшість провінцій розробили власні ініціативи з підтримки мультикультуралізму і навіть прийняли незалежні закони з цього питання. На сьогодні шість із десяти провінцій мають спеціальні закони про мультикультуралізм (Британська Колумбія, Альберта, Саскачеван, Манітоба, Квебек і Нова Шотландія). Кілька інших провінцій, хоча і не прийняли спеціального законодавства, запровадили політику або навіть створили урядові ради для надання рекомендацій з питань етнічного та культурного розмаїття [27].

Наприклад, Онтаріо проголосив офіційну політику мультикультуралізму в 1970-х роках, а в 1982 році створив Міністерство громадянства та культури, яке мало за завдання «визнавати плюралістичний характер суспільства Онтаріо, заохочувати повну участь усіх жителів Онтаріо як рівноправних членів громади та підтримувати збереження культурної спадщини, підтверджуючи спільні цінності». Деякі з найважливіших прикладів провінційних програм, підкреслені Стоян, наведено нижче [44, с. 106-108].

· Британська Колумбія (БК) у 1993 році прийняла Закон про мультикультуралізм, який зобов'язує уряд провінції враховувати мультикультурні реалії при наданні всіх державних послуг. Кожне міністерство щорічно подає звіт про заходи, вжиті для просування мультикультуралізму, а міністр подає зведений звіт до провінційного парламенту. У БК діє Консультативна рада з питань мультикультуралізму, яка об'єднує представників різних громад для надання консультацій щодо політики боротьби з расизмом. У 2008 році БК у співпраці з федеральним урядом започаткувала програму EmbraceBC для фінансування місцевих ініціатив, що сприяють міжкультурному взаєморозумінню та боротьбі з расизмом. Щорічно вручаються нагороди British Columbia Multicultural Achievement Awards за досягнення в галузі багатокультурності, які відзначають осіб та організації, що об'єднують культури. У 2014 році уряд БК офіційно вибачився перед китайським народом за історично дискримінаційне законодавство провінції. Крім того, третій тиждень листопада оголошено Тижнем мультикультуралізму в Британській Колумбії, під час якого по всій провінції проводяться освітні заходи. Нещодавно Британська Колумбія стала першою провінцією, яка прийняла законодавство про впровадження Декларації ООН про права корінних народів (UNDRIP) на провінційному рівні (2019) та законодавство про збір і використання даних про расову та

етнічну приналежність для боротьби з нерівністю (Закон про дані про расизм) (2022). Ці кроки свідчать про прогресивну інтеграцію мультикультурної політики в більш широкі спроби деколонізації та ліквідації системної дискримінації.

· Альберта була однією з перших провінцій, яка отримала провінційну підтримку мультикультуралізму. У 1984 році вона прийняла Закон про культурну спадщину Альберти, який визнав мультикультуралізм важливим елементом суспільства і стверджував, що етнокультурна різноманітність приносить економічні, соціальні та культурні вигоди всім жителям Альберти. Згодом, у 1990 році, він був замінений Законом Альберти про мультикультуралізм, метою якого було сприяння повазі до мультикультурної спадщини та забезпечення умов, за яких усі мешканці провінції могли б повною мірою брати участь у культурному, соціальному, економічному та політичному житті. Законом було створено Комісію з питань мультикультуралізму та її Консультативну раду, а також Фонд мультикультуралізму для фінансування відповідних програм та надання грошових коштів організаціям. Згодом (у 1996 році) Альберта об'єднала програми мультикультуралізму з програмами з прав людини – новий Закон про права людини, громадянство та мультикультуралізм поєднав цілі попереднього закону з заходами щодо боротьби з дискримінацією, а його виконання було передано Комісії з прав людини Альберти. Сама Фундація також була переорієнтована на освіту в галузі прав людини та мультикультуралізму. Таким чином, мультикультуралізм в Альберті був інтегрований в більш широкі рамки захисту прав людини, підкреслюючи нерозривний зв'язок між культурною рівністю та недискримінацією.

· Першою провінцією Канади, яка прийняла закон про мультикультуралізм, був Саскачеван – Закон про мультикультуралізм

Саскачевану 1974 року. Він був замінений новим законом 1997 року, який розширив традиційне уявлення про мультикультуралізм і включив елементи соціальної справедливості та боротьби з дискримінацією та расизмом. Закон визнає, що раса, культура, релігія та різноманітність спадщини є природними аспектами провінції, які збагачують якість життя всіх її мешканців. Метою Закону є забезпечення гармонійного співіснування різних груп і не вимагати від них відмови від своєї ідентичності, сприяти повазі до багатокультурної спадщини та продовжувати будувати багатокультурне, але єдине суспільство. Варто зазначити, що ці цілі досягаються в Саскачевані за рахунок доходів від лотереї: існує спеціальний трастовий фонд під назвою «Спорт, культура та відпочинок», частина коштів якого (через програму грантів) спрямовується на фінансування понад 1200 громадських груп, які займаються мультикультурними та антирасистськими ініціативами.

· Манітоба вперше створила Міжкультурну раду Манітоби в 1984 році як консультативний комітет з питань освіти, прав людини, імміграції, засобів масової інформації та національної спадщини громади. У 1992 році був прийнятий Закон про багатокультурність Манітоби, який починається з морального вступу: «Багатокультурне суспільство Манітоби – це не сукупність багатьох окремих громад, розділених мовою і культурою, а єдине суспільство, об'єднане спільними законами, цінностями, прагненнями та обов'язками». Закон надає пріоритет єдності в різноманітності та створює Секретаріат з питань мультикультуралізму для реалізації політики. Манітоба також має спеціальну Програму підтримки етнокультурних громад для фінансування проектів, що сприяють мультикультуралізму та боротьбі з расизмом. У 2015 році Манітоба створила об'єднану Раду з питань громадянства, імміграції та мультикультуралізму для надання уряду

консультацій щодо інтеграції іммігрантів та побудови міжкультурних відносин.

· Онтаріо, як уже згадувалося, не має спеціального закону про мультикультуралізм, але історично створило відповідні інституції. У 2016 році уряд Онтаріо створив Управління з питань боротьби з расизмом для виявлення та ліквідації системного расизму в програмах і політиці провінції. Ця організація розробила комплексну стратегію «Кращий шлях уперед: 3-річний стратегічний план Онтаріо з боротьби з расизмом» (2017), яка, серед іншого, включала: представлення інформації про впровадження збору даних з розбивкою за расовою ознакою в ключових секторах (освіта, юстиція) з метою виявлення нерівності; прийняття Плану дій Онтаріо для чорношкірої молоді; пропозицію способу оцінки впливу політики на расові групи; розробку законодавства, яке зможе забезпечити сталість антирасистських заходів (щоб вони не залежали від змін в уряді); та проведення інформаційних кампаній проти ісламофобії, антисемітизму та всіх інших форм ненависті. У червні 2017 року в Онтаріо було прийнято Закон про боротьбу з расизмом (2017), який надав Директорату законодавчі повноваження, зобов'язав його мати та регулярно оновлювати план боротьби з расизмом і звітувати про його виконання щонайменше раз на п'ять років. Одночасно було створено програму грантів для мультикультурних громад, щоб допомогти новоприбулим та етнокультурним громадам повною мірою інтегруватися в життя провінції. Однак після зміни уряду провінції в 2018 році деякі ініціативи були призупинені, хоча загальні компоненти (збір даних, гранти) залишилися незмінними.

Квебек, з огляду на свій особливий статус єдиної провінції з переважно французьким населенням, пішов іншим шляхом. Офіційно Квебек не приєднався до федеральної політики мультикультуралізму, а замість цього

будує рамки «інтеркультуралізму». Міжкультурність визнає різноманітність, але вимагає інтеграції всіх груп в єдиний публічний простір з переважно франкомовною громадою. У квебецьких документах зазначається, що різноманітність «толерується і заохочується, але лише в межах встановлених рамок, за яких абсолютна верховенство французької мови та культури Квебеку залишається незаперечною». Тобто всі культури можуть розвиватися, але французька мова є публічною мовою спілкування і значною частиною ідентичності провінції. А потім, у 1981 році, Квебек сформулював свої принципи в плані дій «Autant de façons d'être Québécois» («Стільки способів бути квебекцем»), цілі якого були такими: дозволити культурним спільнотам створити та зберегти свою специфіку; посилити серед французьких канадців усвідомлення місця цих спільнот у спадщині Квебеку; сприяти інтеграції меншин у ті сфери суспільства, до яких їм протягом історії було відмовлено в доступі. У 1984 році Квебек створив Раду з питань культурних спільнот та імміграції (пізніше Раду з міжкультурних відносин) для надання консультацій з питань політики щодо меншин, а також прийняв Декларацію про міжетнічні та міжрасові відносини (1986), в якій засудив расизм і підтвердив зобов'язання уряду забезпечити кожній людині можливість повноцінно брати участь у розвитку провінції, незалежно від її кольору шкіри, релігії чи походження. Таким чином, Квебек знаходиться на правильному шляху до реалізації мультикультурних прагнень (боротьба з расизмом, участь усіх у житті суспільства, збереження спадщини меншин), але за іншими ідеологічними принципами. Найважливішим є вимога до іммігрантів володіти французькою мовою (відповідно до Закону 101 про мову) та збереження простору для франкомовної групи. Політика Квебеку щодо різноманітності в останні роки перебуває в центрі уваги ЗМІ: закон 21, прийнятий у 2019 році, заборонив державним службовцям на певних посадах

носити релігійні символи, що було розкритиковано як суперечливе мультикультуралізму (оскільки це обмежує вираження релігійної ідентичності, насамперед мусульманських, єврейських та сикхських меншин). Квебек, посилаючись на своє бачення секуляризму, виправдав цей закон, навіть застосувавши «не-і-не»-клаузулу (стаття 33 Конституції), щоб захистити закон від скасування судами. Цей випадок вказує на конфлікт між федеральними ідеалами мультикультуралізму та провінційною юрисдикцією: Квебек, по суті, демонструє альтернативний підхід, в якому на першому плані стоїть культурна солідарність навколо домінуючої культури. Однак, поряд з цими проблемними елементами, Квебек також має інклюзивну політику, таку як програми інтеграції іммігрантів на ринок праці, антирасистська політика (у 2022 році уряд Квебеку представив План дій проти расизму) та інші.

Таким чином, на провінційному рівні в Канаді сформувалася мозаїка політик, що варіюються від повністю промультикультурних (у західних провінціях) до адаптованих моделей (інтеркультуралізм Квебеку). Вісім провінцій мають у своїх урядах консультативні комітети або ради з питань боротьби з расизмом/мультикультуралізму, що свідчить про загальну усвідомлення актуальності цих питань. Територіальні уряди (Юкон, Північно-Західні території, Нунавут) не мають окремої політики щодо мультикультуралізму, але дискримінація за расою, кольором шкіри, походженням тощо заборонена в їхніх законах про права людини. Таким чином, без прямої згадки про мультикультуралізм, різноманітність захищена законом на всій території Канади.

Протягом більш ніж півстоліття свого існування канадська політика мультикультуралізму була як схвалена, так і засуджена, і дещо змінилася. Оцінюючи її успіх, необхідно враховувати кілька аспектів: підтримка

громадськості, соціально-економічні результати, рівень міжетнічної толерантності та проблеми, що виникли.

Згідно з опитуваннями громадської думки, більшість канадців схильні підтримувати ідею мультикультурного суспільства. Наприклад, частка тих, хто вважає мультикультуралізм символом важливості канадської ідентичності, зросла з 37% у 1997 році до 54% у 2015 році. Водночас частка населення, яке вважає імміграцію занадто великою, з часом значно зменшилася: з 61% у 1977 році до 37% у 2016 році. Ці цифри свідчать про те, що з часом люди стали більш толерантними до етнічного розмаїття і сприймають його як частину канадської ідентичності. Мультикультуралізм став у Канаді чимось на зразок моди, своєрідною «громадянською релігією», тобто чимось, що цінується більшістю і чого жодна правляча партія не хоче відмовлятися. Про це свідчить той факт, що в альтернативних режимах (консервативних чи ліберальних) ця політика все одно залишалася офіційно чинною: хоча в риториці могли бути відмінності, жоден федеральний уряд не скасував мультикультуралізм як державну політику. Деякі спостерігачі називають канадський мультикультуралізм «стійким», тобто таким, що витримав критику і вкоренився в апараті державної політики [19, с. 50-56]. Дійсно, незважаючи на періодичні суперечки, вона не тільки вижила, але й еволюціонувала: від суто культурної програми в 1970-х роках до нинішньої комплексної стратегії, від прав людини до законів проти дискримінації, інтеграції іммігрантів і, на більш широкому рівні, побудови відкритого суспільства.

Одним з найважливіших наслідків мультикультурної політики є відносний соціальний спокій і відсутність масового етнічного насильства в Канаді в останні десятиліття. На відміну від деяких європейських країн, де інтеграція іммігрантів зіткнулася з труднощами і була замінена геттоїзацією

або заворушеннями, Канаді вдалося зберегти високий рівень громадського порядку і толерантності один до одного. Це не означає, що проблем немає взагалі: дискримінація все ще існує (на ринку праці все ще є расові меншини з розривом в доходах, а рівень ув'язнення серед корінних народів і чорношкірих в системі правосуддя непропорційно високий тощо). Проте держава визнає ці проблеми і намагається вирішити їх політичними засобами (наприклад, створення програми «Рівність у працевлаштуванні», яка передбачає позитивні дії щодо призначення на посади представників меншин і жінок, розслідування випадків расової дискримінації в поліції, програми навчання державних службовців культурній компетентності тощо). Культурне життя Канади також збагатилося: завдяки підтримці мов і культур громад, в країні проводяться сотні фестивалів (від карибського Caribana в Торонто до українського Virada у Вінніпезі), існують етнічні ЗМІ, асоціації та вихідні школи. Це дає людям можливість відкрито насолоджуватися своєю спадщиною, не боячись бути змушеними асимілюватися. Ця подвійна інтеграція, коли іммігранти можуть зберегти свою рідну мову та культуру, але при цьому стати хорошими канадцами, завжди згадується як перевага мультикультуралізму. Завдяки цій політиці новоприбулі не відчують себе відрізненими та ізольованими: уряд заявляє, що не змушує їх обирати між національністю та громадянством — вони мають право на обидва. Це, в свою чергу, заохочує людей брати більш активну участь у суспільному житті, оскільки вони відчують себе цінними.

Але мультикультуралізм має і своїх критиків. Одним з них є те, що надмірна увага до відмінностей руйнує соціальну згуртованість. Критики стверджують, що державна підтримка «етнічної мозаїки» сприяє утворенню відокремлених анклавів, в яких іммігранти не інтегруються, а живуть «паралельно» до приймаючого суспільства (так звана «психологія

відокремлення», вигадана автором Нілом Бісунда). У своєму бестселері «Продаючи ілюзії: культ мультикультуралізму в Канаді» (1994) Бісундаж пов'язав політику уряду із збереженням етнічних відмінностей і недопущенням формування спільної канадської ідентичності. Такої думки дотримувалися деякі консервативні групи, які вважали, що мультикультуралізм занадто «потурає» культурним потребам меншин (наприклад, у державних установах) за рахунок спільних традицій. З іншого боку, ліволіберальні критики стверджували, що мультикультуралізм, зосереджуючись на «культурі», відволікає увагу від «матеріальних проблем нерівності». Вони стверджували, що насолоджуватися різними кухнями та танцями — це нормально, але це не вирішує проблем системного расизму, бідності іммігрантів або прав корінних народів на землю. Цей аргумент частково враховано в поточних змінах політики, де більшу увагу приділено усуненню структурної дискримінації (як описано в контексті антирасистської політики 2010-х років) [31, с. 5-10].

Урядові документи мають тенденцію відхиляти критику, наголошуючи, що мультикультуралізм — це не необмежений культурний релятивізм, а програма, яка є прийнятною для спільних канадських цінностей. У 2016 році Джастін Трюдо, колишній прем'єр-міністр і син автора цієї політики, заявив: «Канада сильна не попри свою різноманітність, а завдяки їй», підкресливши, що включення людей робить суспільство сильнішим і успішнішим. Федеральний уряд неодноразово підтверджував, що толерантність до інших культур не означає терпимість до порушень прав людини. Наприклад, у 2015 році попередній (консервативний) уряд ухвалив Закон про нульову терпимість до варварських культурних практик, спрямований проти примусових шлюбів, полігамії та вбивств на честь. Це був законодавчий захід, спрямований на демонстрацію того, що культурні звичаї, які суперечать

основним засадам особистої свободи та безпеки, не можуть бути виправдані мультикультуралізмом [16]. Таким чином, держава встановлює межі: вона відкрита до різноманітності, але в межах канадської правової системи.

За останні 40 років пріоритети мультикультурної політики значно змінилися [16]:

1980-ті роки: період «інституціоналізації» – ухвалення консолідаційних заходів (Хартія, Закон), створення постійних програм, акцент на рівних правах і боротьбі з расизмом в умовах швидких демографічних змін. У цей час Канада мала справу з появою кількох груп, що сповідували расову ненависть, і відповіла посиленням антидискримінаційного законодавства (наприклад, до Кримінального кодексу були внесені положення про відповідальність за розпалювання ненависті). У 1988 році був також прийнятий Закон про рівність у сфері зайнятості, який, хоча і не був офіційно мультикультурним, стосувався дискримінації у сфері зайнятості серед груп, які історично зазнавали дискримінації (жінки, меншини, корінні народи).

1990-ті роки: політика продовжувалася на тлі скорочення бюджету (через економічні проблеми уряди скоротили видатки, зокрема на гранти етнокультурним об'єднанням). Існував баланс ідей: з одного боку, мультикультуралізм став усталеним фактом, з іншого — лунали критичні голоси (саме в 1990-х роках були опубліковані найгостріші праці проти мультикультуралізму, а політики говорили про можливість «більш вимогливої» інтеграції). Проте радикальних змін не відбулося. Канада продовжувала приймати велику кількість іммігрантів (особливо в 1990-х роках біженців з розірваних війною країн, таких як Сомалі та колишня Югославія) і, в цілому, успішно їх інтегрувала. Наприкінці 1990-х років було розпочато зусилля з просування національних мов у школах (наприклад,

провінції експериментували з факультативними курсами мови предків), що відповідало мультикультурному етосу.

2000-ні роки: Після подій 11 вересня 2001 року на перший план вийшло питання інтеграції мусульманських меншин та боротьби з радикалізмом. Уряд Канади зіткнувся з новими викликами у сфері безпеки, намагаючись зберегти політику відкритості. Пріоритет було надано міжкультурному діалогу (запрошення лідерів громад до співпраці з правоохоронними органами), а також було створено Управління з питань релігійної свободи (2013) для захисту прав релігійних меншин за кордоном. На міжнародному рівні мультикультуралізм було розвинуто як засіб протидії радикалізації: співпраця з імамами, саміти з питань боротьби з екстремізмом тощо. З роками накопичилися зусилля з примирення всередині країни: у 2008 році була створена Комісія з правди та примирення (TRC) для вирішення проблеми спадщини шкіл-інтернатів для корінних канадців, а в 2015 році вона опублікувала звіт із 94 рекомендаціями, які були враховані при розробці політики в 2010-х роках (див. розділ «Корінні народи» нижче).

2010-ті роки: З поверненням ліберального уряду в 2015 році було поновлено акцент на мультикультуралізмі як цінності, що заслуговує на увагу. У період з 2015 по 2020 рік Канада прийняла багатьох сирійських біженців, що супроводжувалося відповідними закликами громадськості до підтримки під хештегом «#WelcomeRefugees» («Ласкаво просимо, біженці»). Крім того, стратегії різноманітності та інклюзивності були впроваджені в державній службі та суспільному житті: були запроваджені тижні різноманітності в міністерствах, добровільне самовизначення етнічної приналежності працівниками з метою моніторингу представництва, а також програми наставництва для представників меншин на керівних посадах. Також було порушено питання прав корінних народів: уряд висловив офіційну підтримку

Декларації ООН про права корінних народів, а в 2021 році прийняв федеральний закон C-15 про її імплементацію. Згідно з рекомендаціями TRC, у 2021 році було змінено присягу громадян Канади – нові громадяни під час складання присяги обіцяють дотримуватися угод з корінними народами, символічно визнаючи їх унікальне становище. У 2021 році знову було встановлено новий федеральний свято, яке відзначалося вперше – День правди і примирення (30 вересня) на згадку про жертв системи інтернатних шкіл та для підвищення обізнаності про історію корінних народів. Все це слід розглядати як розширення мультикультурної політики до «мультикультуралізму плюс примирення», а інклюзивність стосується не тільки іммігрантів з етнічних меншин, а й корінних народів.

2020-ті роки: Пандемія COVID-19, що почалася в 2020 році, мала подвійний вплив. З одного боку, вона викрила нерівності – зросла ксенофобія щодо азіатів (через місце походження вірусу), а карантинні обмеження у великих містах непропорційно вплинули на тих, хто проживає в районах з високою концентрацією расових меншин (де більшість працівників першої лінії не мали можливості працювати з дому). Це спонукало уряд прискорити антидискримінаційні ініціативи (наприклад, у 2021 році федеральний бюджет виділив більше коштів на ініціативи проти ненависті, а в 2022 році було створено посаду Спеціального представника з питань боротьби з ісламофобією). З іншого боку, загальний слоган «ми всі в цьому разом», який лунав протягом кризи, частково зміцнив почуття єдності попри відмінності. Після смерті Джорджа Флойда в США (2020) та руху Black Lives Matter Канада також переглянула свою політику: кілька міст і провінцій наказали поліції провести перевірку на упередженість, а уряд Онтаріо, скасувавши Управління з питань расизму, під тиском громадськості запровадив інші ініціативи для підтримки чорношкірих громад.

Коротко можна стверджувати, що політика мультикультуралізму в Канаді в цілому досягла своїх основних цілей, хоча вона все ще залишається предметом суперечок і потребує постійної уваги та вдосконалення. Вона забезпечила державне визнання Канади як мультикультурної нації, створила системи підтримки для різних громад та забезпечила мирне співіснування десятків етнічних громад. Канада завоювала світову репутацію країни іммігрантів, яка успішно асимілює нових громадян, не вимагаючи від них відмовитися від своїх коренів. Є навіть вчені, які говорять про «канадський мультикультурний виняток» — на противагу заявам європейських лідерів на початку 2010-х років про «провал мультикультуралізму», канадська модель здавалася успішною і стійкою. Водночас на горизонті вимальовуються проблеми: необхідність ще глибше боротися з расизмом (як прихованим, так і явним в інституціях), соціально-економічне вирівнювання деяких груп (таких як групи біженців та корінні народи, де рівень бідності залишається високим), а також збереження національної солідарності з урахуванням привілейованого становища Квебеку. Нові ініціативи включають програми, спрямовані на розвиток потенціалу громадських організацій у сфері боротьби з расизмом, а також законодавчі заходи щодо прозорості та підзвітності в діяльності з протидії дискримінації (наприклад, обов'язкова реєстрація расової приналежності під час переписів населення та поліцейських рейдів) [7].

Важливо, щоб мультикультуралізм і Канада не перебували в стані стагнації, та розвивалися. Сьогодні модно вбудовувати принципи мультикультуралізму в ширшу парадигму різноманітності, рівності та інклюзивності (DEI). Це означає, що, окрім сприяння етнічній різноманітності, уряд і суспільство прагнуть досягти реальної рівності результатів для всіх шляхом усунення структурних бар'єрів. Це передбачає

врахування множинних ідентичностей: не лише етнічної приналежності, а й перетину з іншими характеристиками (гендер, орієнтація, інвалідність тощо) — так звана інтерсекційність політики. З'являються нові свята та ініціативи: Місяць афроамериканської історії (лютий), Місяць азіатської спадщини (травень), Місяць історії жінок, День української спадщини, День італійської спадщини, День єврейської спадщини тощо. Усі ці символічні дати були створені парламентом для вшанування внеску різних груп. На законодавчому рівні, у відповідь на зростання нетерпимості в Інтернеті, пропонуються поправки до Кримінального кодексу щодо злочинів на ґрунті ненависті (в тому числі в Інтернеті). Уряд також працює над впровадженням Закону про індіанські мови (2019), метою якого є відродження та збереження мов корінних народів, що фактично збагатить мовний ландшафт країни, додавши до двох офіційних мов спадщину корінних народів та включивши її до свого мультикультуралізму [7].

Загалом, слід пам'ятати, що досвід канадського мультикультуралізму полягає в його здатності розвиватися та враховувати критику, не поступаючись своєю загальною політикою визнання різноманітності. Один із творців цієї політики, сенатор Пол Юзік, на початку 1970-х років зазначив, що мультикультурна Канада є «соціальним договором», за яким кожен отримує визнання та можливості, а натомість повинен бути лояльним до колективної держави та сприяти її розвитку. В результаті цієї угоди Канада досягла консолідації національної єдності, залишаючись вірною девізу «Єдність у різноманітності», який найточніше описує канадський досвід. За допомогою законодавчих гарантій та динамічних програм держава перетворила цей девіз на конкретні політичні практики, які продовжують змінюватися відповідно до потреб часу. Канадський досвід показує, що мультикультуралізм — це не утопія, а цілком реальна модель, в якій різні

культурні спільноти можуть жити разом, співпрацювати та будувати спільне майбутнє.

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В КАНАДІ

3.1. Виклики та перспективи подальшого розвитку мультікультуралізму в Канаді

Канада традиційно вважається однією з найефективніших мультікультурних країн світу. Офіційна політика мультікультуралізму, започаткована на початку 1970-х років і закріплена в Законі про мультікультуралізм 1988 року, стала невід'ємною частиною канадського суспільства. Вона передбачає визнання культурного розмаїття фундаментальним елементом канадського суспільства, захищеним законодавством і підтримуваним державою. Однак нові умови ставлять перед цією політикою нові виклики. Демографічні трансформації, динамічні міграційні процеси, внутрішні політичні та соціокультурні зміни випробовують стійкість і гнучкість канадської моделі мультікультуралізму. Водночас канадська держава і суспільство шукають шляхи адаптації та подальшого розвитку цієї політики, не відмовляючись від її основних принципів і реагуючи на нові виклики. Зростання етнічного та культурного розмаїття та імміграція. Одним з найважливіших чинників, що вплинули на проблеми мультікультуралізму сьогодні, є рекордно високий рівень імміграції до Канади. За даними перепису 2021 року, майже кожен четвертий житель країни народився за її межами (23 % населення) – це найбільша кількість за останні 150 років і найвищий показник серед усіх країн G7 [13]. Канадський уряд свідомо дотримується імміграційної політики, спрямованої на збільшення імміграції: наприклад, у 2022 році він планував прийняти понад 430 000 нових постійних мешканців, побивши рекорд 401 000 іммігрантів у 2021 році. Імміграція вважається одним з головних чинників

економічного зростання, збільшення чисельності населення та збагачення соціально-культурної тканини країни. Дійсно, іммігранти становлять більшість населення Канади та приріст робочої сили, компенсуючи старіння корінного населення. Водночас швидке зростання чисельності та частки новоприбулих чинить тиск на систему інтеграції та випробовує здатність суспільства підтримувати соціальну згуртованість [33].

Перш за все, випробуванням є ефективна інтеграція іммігрантів в економічне життя та надання їм рівних можливостей. Хоча іммігранти роблять значний внесок у ринок праці (з 2016 по 2021 рік іммігранти становили чотири п'ятих приросту робочої сили), статистика показує, що вони мають нерівні соціально-економічні показники. Згідно з переписом населення, іммігранти частіше живуть у бідності та є безробітними, ніж люди, народжені в Канаді. Зокрема, рівень безробіття серед расових меншин залишається вищим: у 2020 році він був на 66–75 % вищим серед чорношкірих, індонезійців, азіатів та інших небілих канадців, ніж серед білого населення. Ці цифри свідчать про існування системних бар'єрів, наприклад, складний доступ до визнання іноземної кваліфікації, мовні проблеми, дискримінація на ринку праці тощо [3]. Тому одним із найважливіших завдань для подальшого розвитку політики мультикультуралізму є подолання соціально-економічної маргіналізації іммігрантів та їхніх дітей, щоб різноманітність стала джерелом сили, а не маргіналізації.

По-друге, необхідно вирішити як просторові, так і соціальні аспекти інтеграції. Історично більшість іммігрантів приїжджали до великих міст – Торонто, Монреалю, Ванкувера – що призвело до утворення етнокультурних анклавів у мегаполісах. Зараз спостерігається тенденція до більш збалансованого розподілу: хоча 53,4% іммігрантів у період з 2016 по 2021 рік

оселилися в трьох найбільших містах, ця цифра поступово зменшується (у порівнянні з іммігрантами у період з 2001 по 2010 рік вона становила 62,8%). Все більше новоприбулих оселяються також у середніх і малих містах, особливо в провінціях Атлантичного узбережжя – частка іммігрантів, які оселилися в Галіфаксі, подвоїлася порівняно з попереднім періодом. Це відкриває нові можливості для регіонального розвитку, але й ставить нові виклики: місцева інфраструктура (житло, школи, служби підтримки) має бути готовою до прийому багатокультурного населення. Політика мультикультуралізму повинна забезпечити дотримання цінностей толерантності та поваги за межами великих космополітичних агломерацій і безконфліктне поселення нових громад [33]. У цьому контексті держава розширює програми поселення іммігрантів у провінціях і підтримує заходи з асиміляції новоприбулих у провінційне суспільство (наприклад, через провінційні програми номінації, допомогу франкомовним меншинам за межами Квебеку тощо).

Політичні та інституційні виклики. Незважаючи на загальний національний консенсус щодо переваг мультикультуралізму, на різних рівнях існують політичні розбіжності та розбіжності в тлумаченні. Канадське суспільство в цілому високо підтримує культурне розмаїття – 92% канадців віком від 15 років погоджуються, що етнічне та культурне розмаїття є однією з основних цінностей Канади. Це свідчить про те, що принципи мультикультуралізму глибоко вкорінені в суспільній свідомості [49]. Водночас існують також скептичні голоси проти впровадження цієї політики, але вони здебільшого залишаються на периферії національної дискусії.

Найбільш виражені регіональні відмінності в поглядах на мультикультуралізм спостерігаються в провінції Квебек. Квебек, що має власну історичну та культурну ідентичність як франкомовне суспільство,

традиційно скептично ставиться до федеральної політики мультикультуралізму. Більшість квебекців вважають, що це підриває «особливий статус» франкофонів, побоюючись, що французька культура буде зведена до одного з багатьох етнічних елементів у «мозаїці» Канади. Натомість Квебек розробив власну концепцію інтеграції у формі політики міжкультурності. Її суть полягає в тому, щоб відкрити двері для всіх людей, але водночас вимагати їх інтеграції в домінуючу франкомовну культуру провінції. Французька мова є основою цієї моделі, а культурне розмаїття формується на основі цінностей, спільних для всього квебекського суспільства. Нинішня адміністрація Квебеку відкрито дистанціюється від використання терміна «мультикультуралізм». Зокрема, прем'єр-міністр Франсуа Лего в червні 2022 року заявив, що він проти мультикультуралізму, оскільки вважає, що замість «міжкультурності» необхідна «культура, в яку ми інтегруємо» іммігрантів. Він наголосив, що новоприбулі повинні інтегруватися в культуру Квебеку, а не залишатися окремою групою, і що «мультикультуралізм» потрібно бороти як загрозу французькій мові. За цією риторикою ховаються приховані напруження: квебекські націоналісти сприймають федеральний мультикультуралізм з 1970-х років як «підривну» стратегію П'єра Трюдо, спрямовану на дестабілізацію франкомовного населення та підлив його позицій як «народу» в Канаді.

Це ставить інституційне питання: як поєднати загальну політику мультикультуралізму Канади з особливою моделлю Квебеку. Функціонально в країні існують дві паралельні моделі інтеграції. Канадський уряд усвідомлює цю відмінність, і федеральні звіти часто згадують «модель Квебеку» як особливий випадок. Наприклад, Комісія Бушара-Тейлора (2008) у Квебеку зазначила, що канадська модель мультикультуралізму не може бути повністю перенесена на ситуацію в Квебеку, і запропонувала створити власну

стратегію міжкультурної інклюзії. У майбутньому для збереження балансу між національною єдністю та регіональним різноманіттям необхідна гнучкість: повага до франко-квебецької ідентичності при дотриманні загальноканадських стандартів прав меншин та недискримінації [30]. Ця суперечка залишається, і подальший розвиток мультикультуралізму в Канаді просто повинен враховувати досвід Квебеку як частину більш широкого контексту.

Окрім питання Квебеку, залишаються й інші політичні проблеми. Хоча жодна з двох правлячих федеральних партій (ліберальна і консервативна) не ставить під сумнів основоположні принципи мультикультуралізму, існують розбіжності щодо ступеня наголосу на його впровадженні. Ліберальні уряди давно є архітекторами і палкими прихильниками мультикультурної політики. Нинішній уряд на чолі з прем'єр-міністром Джастіном Трюдо публічно підтверджує концепцію «різноманітність – наша сила» і просуває Канаду як модель плюралістичної держави у світі. Консерватори робили більший наголос на необхідності «інтеграції» іммігрантів, володінні офіційною мовою, економічній самодостатності новоприбулих тощо, іноді звинувачуючи їх у надмірному «розподілі культури». Проте навіть коли вони були при владі (уряд Стівена Гарпера, 2006–2015 рр.), вони не скасували значні програми мультикультуралізму. Більш різку критику висловлюють невеликі політичні сили. Зокрема, Народна партія Канади на чолі з Максимом Берньє (утворена в 2018 році) виступає проти того, що вона називає «екстремальним мультикультуралізмом». Берньє стверджував, що різноманітність є хорошою річчю, але її не слід проголошувати «нашою силою», оскільки надмірна увага до різних культур нібито розділяє націю. Він навів приклади перейменування парків на честь іноземців і попередив, що іммігранти не приймуть «канадські цінності» [30]. Ці позиції не користуються популярністю – Народна партія

втратила місце в парламенті на виборах 2019 і 2021 років, – але сам факт їх висунення свідчить про необхідність постійної публічної дискусії про межі культурного плюралізму. У відповідь на ці проблеми канадський уряд продовжує інформувати широку громадськість про внесок іммігрантів та меншин у розвиток Канади і наголошує на інтегративному характері мультикультуралізму. Опитування також показують, що канадці розуміють цей баланс: 89% громадян вважають, що люди, які народилися в інших країнах, можуть бути такими ж хорошими канадцами, як і ті, хто народився в Канаді, але більшість все ж вважає, що іммігранти повинні прийняти основні канадські цінності. Іммігранти, як правило, очікують цього – дослідження показують дуже схожі рівні згоди між іммігрантами та корінними канадцами щодо того, чи повинні вони дотримуватися колективних правил і цінностей країни [23]. Отже, незважаючи на деякі суперечки, соціальний договір Канади щодо мультикультуралізму залишається міцним: різноманітність цінується як сила, але вона повинна поєднуватися з спільним громадянством, спільною мовою спілкування та відданістю демократичним принципам.

Соціокультурна трансформація та проблема ксенофобії. Одним із найновіших викликів для мультикультуралізму є протидія спалахам расизму, релігійній нетерпимості та «культурному геттоїнгу». Офіційна політика проголошує не лише толерантність, а й активну інтеграцію меншин, але повна рівність може виявитися недосяжною в країні, що складається з багатьох народів. Протягом останнього десятиліття Канада, як і інші західні країни, стала свідком спалаху злочинів на ґрунті ненависті та екстремізму. Статистика показує приголомшливе зростання кількості злочинів на ґрунті ненависті, зареєстрованих поліцією: з 2020 року по минулий рік їхня кількість зросла на 37 %, а кількість нападів на представників певних рас або етнічних груп майже подвоїлася [3]. Частково це зростання є наслідком

впливу пандемії COVID-19 – наприклад, різко зросла кількість злочинів на ґрунті ненависті до китайців, спричинених неправдивими твердженнями про походження вірусу. Крім того, національні кризи потрясли країну і поставили під сумнів рівень толерантності Канади: у 2017 році в мечеті міста Квебек було вбито шістьох мусульман, які молилися [28], а в 2021 році в Лондоні, Онтаріо, було скоєно наїзд на мусульманську сім'ю, який судом було визнано актом ісламофобії [11]. Такі інциденти завдали болючого удару по репутації Канади як «найуспішнішого плюралістичного суспільства» і викрили існування радикалізованих груп, хоч і дуже нечисленних, які відкидають мультикультурні цінності.

У відповідь на такі виклики уряд посилив боротьбу з ненавистю. Вперше була розроблена Стратегія боротьби з расизмом на 2019-2022 роки, яка визначила курс на подолання упереджень та інституційної дискримінації в усіх сферах життя. Вона фінансувала сотні громадських ініціатив, спрямованих на освіту з питань расизму, підтримку жертв злочинів на ґрунті ненависті, боротьбу з ненавистю в Інтернеті тощо. У 2022 році уряд ініціював оновлення та перегляд цієї стратегії на найближчі роки, залучивши до консультацій десятки етнічних і культурних громад, правозахисних організацій, територіальних і провінційних органів влади. Одночасно були призначені спеціальні представники, відповідальні за боротьбу з конкретними формами ненависті: спеціальний посланник з питань пам'яті про Голокост та боротьби з антисемітизмом, а в 2023 році – перший спеціальний представник з питань боротьби з ісламофобією. Ці дії свідчать про те, що політика держави в галузі мультикультуралізму еволюціонує від простого «святкування різноманітності» до активного захисту меншин від ненависті та забезпечення справедливого ставлення до всіх. Як показав звіт міністра Канади з питань різноманітності та інклюзії, уряд добре усвідомлює

шкідливий вплив расизму та бар'єри, з якими все ще стикаються корінні, чорношкірі, расово різноманітні та релігійні меншини, і твердо заявляє, що в Канаді немає місця ненависті, расизму та дискримінації [4]. Ця офіційна заява відображає соціальний ідеал, до якого прагне нація, хоча в реальності існує багато форм дискримінації, які необхідно ліквідувати.

Іншим чутливим питанням є збереження міжкультурної комунікації та запобігання сегрегації суспільств. Критики мультикультуралізму звинувачують його в тому, що він спонукає людей «замкнутися» у своїх етнічних громадах і жити в «паралельних світах», створюючи тим самим геттоїзацію та «балканізацію» суспільства. Існують побоювання, що надмірна увага до відмінностей перешкоджає формуванню спільної національної ідентичності. У Канаді такі ж побоювання висловлюють Ніл Бісундхат та інші автори, які вже в 1990-х роках нарікали на політику уряду, що ідеалізує культурні відмінності на шкоду згуртованості. Однак канадський досвід показує, що ефективна політика може мінімізувати такі ризики. З самого початку офіційний мультикультуралізм Канади мав інтеграційний характер: нові канадці можуть зберігати свою культуру та мову, але водночас ставати повноправними членами суспільства, беручи участь у спільних інституціях, на ринку праці та в політичному житті. Державна підтримка мультикультурних заходів (фестивалі, школи рідної мови, культурні центри) супроводжується очікуванням певного рівня громадянської злагоди – знання офіційних мов, дотримання канадського законодавства та прав людини. Соціологи відзначають, що ця модель нагадує канадським іммігрантам про необхідність дотримуватися цінностей своєї етнічної групи, а також ширшого канадського суспільства більше, ніж іммігрантам, наприклад, у Великій Британії чи США [12, с. 58-61]. Тобто канадська практика показує, що культурне розмаїття може існувати разом із почуттям єдиної політичної

спільноти. Проте для налагодження міжгрупових контактів держава сприяє програмам контактів і співпраці між різними громадами, від міжконфесійних круглих столів до молодіжних таборів. Роль таких міжкультурних заходів, ймовірно, зростатиме в майбутньому, щоб подолати можливі ізоляціоністські тенденції. Це особливо актуально для іммігрантів другого покоління – канадців, народжених у багатокультурній країні: вони повинні ставитися до своєї спадщини і до канадського суспільства, не відчуючи дисонансу між ними.

Перспективи розвитку політики мультикультуралізму. Аналіз викладених вище викликів показує, що канадський мультикультуралізм не тільки стикається із зовнішніми викликами, але й зазнає внутрішніх змін. У попередні десятиліття увага приділялася визнанню та святкуванню різноманітності, але сьогодні акцент робиться на посиленні інклюзивності та рівності. Уряд Канади чітко оголосив про свій план побудови «більш інклюзивного, справедливого та рівноправного суспільства» шляхом прийняття комплексних стратегій у всіх сферах. Тобто політика мультикультуралізму все більше вбудовується в політику, спрямовану на зменшення расизму, просування прав людини та надання допомоги меншинам і вразливим групам. Фактично, можна говорити про нову еру – «мультикультуралізм 2.0», який полягає не лише у вшануванні культур, а й у подоланні структурних бар'єрів, що перешкоджають повноцінній участі різних груп у житті нації. Наприклад, триває робота над розробкою Національного плану дій проти ненависті, який покликаний доповнити існуючі механізми покарання за злочини на ґрунті ненависті превентивними та освітніми заходами. Також готуються законодавчі зміни, починаючи від посилення відповідальності за мову ненависті в Інтернеті до можливого перегляду самого Закону про мультикультуралізм з метою кращого

врахування сучасних умов (наприклад, більш конкретне визначення поняття «інтеграція», врахування прав корінних народів, гендерних питань тощо) [4]. Прогнози щодо чисельності населення свідчать, що значення мультикультуралізму буде тільки зростати. До 2041 року іммігранти становитимуть близько третини населення Канади. Протягом десятиліття імміграція буде єдиним джерелом приросту населення в Канаді (природний приріст компенсується низькою народжуваністю). Отже, майбутнє Канади як країни залежатиме від успіху її мультикультурної системи. Імміграційна політика набуває стратегічного характеру — вона необхідна як для підвищення економічної конкурентоспроможності (заповнення вакансій, створення інновацій за рахунок кваліфікованих мігрантів), так і для збереження соціальної згуртованості. Вчені відзначають оригінальність канадської моделі, що поєднує «селективну імміграцію, комплексну інтеграцію та рішучу реакцію на антимультикультурний екстремізм». Саме це поєднання — ретельний відбір новоприбулих (освіта, професія, рівень володіння мовою), масштабні програми інтеграції (вивчення мови, курси адаптації, допомога в працевлаштуванні, підтримка культурних заходів) та законодавча заборона проявів расової або етнічної ненависті — створило умови, в яких рівень суспільної неприйняття іммігрантів у Канаді значно нижчий, ніж у більшості інших західних країн [13]. У майбутньому Канада, ймовірно, продовжить вдосконалювати кожну з цих складових. Вже зараз відбувається оптимізація імміграційної системи (запровадження більш гнучких методів відбору осіб, які найшвидше інтегруються в економіку, зокрема через експрес-відбір, регіональні програми тощо). Створюється система інтеграційних послуг, таких як програми наставництва для нових іммігрантів, «прискорені» програми вступу на ринок праці та програми для іммігранток, які стикаються з подвійними бар'єрами. Школи зосереджують

увагу на розвитку міжкультурної компетентності всіх учнів, щоб з раннього віку виховувати розуміння та повагу до різних культур. Зі свого боку, уряд прагне, щоб державні установи відображали різноманітність суспільства, реалізували різноманітні програми щодо різноманітності державної служби, враховували потреби меншин при розробці політики тощо [1, с. 215-220].

Іншим важливим компонентом є визнання особливого статусу корінних народів у рамках канадського соціального договору. Хоча питання примирення з першими націями, інуїтами та метисами було вилучено з сфери політики мультикультуралізму як такої (оскільки це питання прав перших націй, а не іммігрантів), його не можна відокремити від загальної сфери різноманітності. Майбутній канадський мультикультуралізм буде все більше наголошувати на багатонаціональному аспекті держави: співіснуванні франкомовної групи, перевазі англomовної групи з численними етнічними меншинами в рамках неподільної суверенітету трьох корінних народів. Навіть у Законі про мультикультуралізм 1988 року це було голосно проголошено як незалежна цінність, яка має бути закріплена у формі прав корінних народів. Сьогодні всі програми інтеграції мігрантів передбачають вивчення історії та культури приймаючих країн, а представники цих країн беруть участь в обговореннях щодо побудови гармонійного суспільства. Це канадська винахідливість іншого роду і, як така, етична необхідність: з огляду на історію минулого гноблення корінних народів, сучасне покоління канадців хоче створити парадигму, в якій повага до перших народів сусідить з привітністю до новоприбулих [15].

Окрім внутрішньосупільних викликів мультикультуралізму, Канада в останні десятиліття адаптувала свою державну політику до нових геополітичних загроз, що мають безпосередній вплив і на політику інклюзивності та етнокультурного розмаїття. Як зазначає С. Федуняк, поява

нових викликів безпеці — від міжнародного тероризму до агресивного ревізіонізму Росії — змусила Канаду зміцнювати як інституційні засади традиційної безпеки, так і механізми «м'якої сили» (soft power), зокрема через міжкультурний діалог і підтримку інклюзивного громадянського суспільства [62, с. 51–53]. Зокрема, створення Міжкультурного круглого столу з питань безпеки та інтеграція представників етнічних громад у консультативні органи при уряді стали відповіддю не лише на загрозу екстремізму, а й на потребу консолідації національної єдності в умовах культурного різноманіття. Таким чином, безпекова політика Канади виявляється тісно пов'язаною з її мультикультурною моделлю: державне управління дедалі частіше базується на багаторівневому підході, що поєднує боротьбу з радикалізацією та підтримку громадянської залученості меншин. Це підтверджує, що мультикультуралізм у Канаді розглядається не лише як цінність, а й як інструмент забезпечення стабільності та запобігання конфліктам у межах держави.

Таким чином, Канада має багатогранний підхід до просування мультикультуралізму, що включає правові, соціально-економічні та освітні аспекти. Сучасні виклики — перш за все, високий рівень імміграції, багатоетнічний склад суспільства та ризик ксенофобії — стимулюють подальшу еволюцію цієї політики, але не ставлять під сумнів її основи. На думку більшості аналітиків, канадська модель довела свою життєздатність і здатність реагувати на зміни. Вона розвивається, але зберігає свою основну ідею: рівні права і можливості для всіх громадян, незалежно від їхнього походження, для збереження своєї культурної ідентичності і одночасного відчуття себе членами єдиної політичної держави. Той факт, що більшість канадців продовжують схвалювати мультикультуралізм і вважають його позитивним елементом для своєї країни, дає надію на його подальший

розвиток. Канадська політика мультикультуралізму, швидше за все, буде збагачуватися і розширюватися (боротьба з расизмом, економічна інтеграція, регіональний розвиток, примирення з корінним населенням), ніж скасовуватися. Канада прагне залишатися вірною своєму девізу «єдність у різноманітності» і демонструвати, що плюралістичне суспільство може існувати в XXI столітті.

3.2. Значення канадського досвіду мультикультуралізму для інших країн світу

Експерименти Канади та розробка політики мультикультуралізму привернули увагу всього світу. За останні півстоліття, з моменту свого зародження, канадська модель зарекомендувала себе як своєрідна «лабораторна модель» того, як держава, що складається з багатьох націй, може бути гармонійною і процвітаючою, не знищуючи культурних відмінностей. Не дивно, що Канада була названа «найуспішнішим плюралістичним суспільством у світі» і прикладом для інших демократій. Цінність досвіду Канади в галузі мультикультуралізму для інших країн проявляється у кількох аспектах: по-перше, як стимул і приклад для розробки власної політики інтеграції іммігрантів та захисту прав меншин; по-друге, як міжнародний еталон в індексах та дослідженнях, що підтверджують успіх цієї стратегії; по-третє, як джерело знань — успіхів і невдач — яке інші культури беруть до уваги при впровадженні власних стратегій мультикультуралізму.

Канада як приклад і джерело натхнення. Більшість країн, особливо традиційні імміграційні країни, запозичили ті чи інші елементи канадського мультикультуралізму. Наприклад, Австралія розпочала політику мультикультуралізму практично одночасно з Канадою в 1970-х роках і продовжує її розширювати, як правило, у співпраці з канадськими колегами. Обидві країни мають спільну філософію: імміграція розглядається як позитивне явище, етнічні та культурні групи підтримуються в збереженні своєї спадщини, а спільні для всіх громадянські цінності створюють національну ідентичність. Інші англomовні країни — Велика Британія, Нова Зеландія та США — історично мали дещо інші моделі інтеграції (британська «модель співіснування спільнот», американська «плавильний котел» тощо).

Але з часом вони також запозичили деякі канадські практики. Наприклад, у 1980-х і 1990-х роках у Великій Британії були свідомо створені ради етнічних громад (місцеві органи влади для етнічних громад), аналогічні канадським органам співпраці з етнічними асоціаціями. У 2010-х роках, коли британська дискусія перейшла до ідеї «спільних цінностей» і деякі політики заговорили про «провал мультикультуралізму», його не було відкинуто відкрито — держава продовжує субсидувати культурні ініціативи меншин, а антидискримінаційне законодавство є одним з найпрогресивніших у світі [46, с. 8-27]. Канадський досвід використовується як бажаний контрфактуальний приклад: опитування показують, що канадці набагато привітніше ставляться до іммігрантів, ніж європейці. Наприклад, у порівняльному дослідженні, проведеному Е. Амброузом і К. Маддом, канадці більше, ніж будь-яка інша західна нація, схильні погоджуватися з тим, що «іммігранти роблять нашу країну кращим місцем для життя», і найменше схильні вірити, що «іммігрантів занадто багато» або що вони створюють занадто велике навантаження на соціальні служби. Ці цифри привертають увагу європейських політиків, для яких імміграція є загалом джерелом соціальних напружень. Вони зацікавлені в канадському «рецепті»: як їм вдалося змусити все суспільство розглядати мігрантів як надбання, а не як загрозу? [2, с. 215-226]

Деякі елементи канадської стратегії вже переймають інші країни. Особливо варто відзначити, що в 1960-х роках Канада запровадила систему бальної оцінки іммігрантів, яка стала зразком для Австралії та Нової Зеландії, а згодом і для Великої Британії, яка відокремила від Європи, відмовившись від колишніх привілеїв для громадян європейських країн. Програми підтримки різноманітності в державних органах — ще одна сфера, де канадська практика стала міжнародним стандартом. Федеральні урядові

органи Канади зобов'язані щорічно звітувати про виконання Закону про мультикультуралізм у своїй діяльності (наприклад, про представництво меншин у державі, про надання послуг з урахуванням мовних та культурних особливостей тощо). Ця система підзвітності та прозорості є прикладом для інших багатоетнічних держав. Наприклад, в Німеччині останніми роками точаться суперечки щодо того, чи повинні державні органи звітувати про свою діяльність з інтеграції, а в Австралії існує відповідна Хартія державної служби в багатокультурному суспільстві. Аналогічним чином, канадське законодавство проти расизму – від заборони пропаганди ненависті відповідно до Кримінального кодексу до відповідальності за дискримінацію – стало зразком для інших країн: положення Канадського закону про права людини та діяльність комісій з прав людини були враховані при прийнятті законодавства про підбурювання до ненависті у Великій Британії, Франції та інших країнах. Іншим прогресивним канадським підходом, на який звернув увагу світ, є приватне спонсорство біженців. Канадці, об'єднавшись у групи громадян або організації, мають можливість з 1979 року (коли були прийняті «люди з човнів» з В'єтнаму) приватним чином спонсорувати та допомагати в переселенні біженців. Ця модель виявилася успішною: завдяки допомозі приймаючих громад десятки тисяч людей були переселені та інтегровані в суспільство. Інші країни наслідують цю модель: Велика Британія, Німеччина і навіть деякі країни Південної Америки розпочали пілотні програми приватного спонсорства, посиляючись на «канадський приклад» успішної інтеграції біженців [3].

Вплив на світову думку та міжнародні стандарти. Канадський мультикультуралізм також помітно представлений у створенні світових норм щодо поводження з культурними меншинами. Наприклад, в ООН та ЮНЕСКО канадські представники послідовно просувають концепції

культурного плюралізму, діалогу цивілізацій та захисту мовних і культурних прав. Канада була першою державою, яка підписала та ратифікувала Конвенцію ЮНЕСКО про захист і заохочення різноманітності форм культурного самовираження 2005 року, і є активним прихильником впровадження Цілей сталого розвитку щодо інклюзивних суспільств. У 2002 році Канада (за фінансової підтримки Ага Хана IV) заснувала в Оттаві Глобальний центр плюралізму — міжнародну науково-дослідну та навчальну установу, що спеціалізується на дослідженні моделей мирного співіснування культур та поширенні цих принципів у всьому світі. Саме Ага Хан, духовний лідер ісмаїлітів, назвав Канаду «неймовірним глобальним надбанням» і доказом того, що плюралізм працює. Завдяки таким організаціям Канада ділиться своїм досвідом з іншими урядами, які прагнуть уникнути міжетнічного насильства [53, с. 102]. Наприклад, канадські експерти надавали консультації постконфліктним суспільствам на Балканах щодо заходів захисту меншин та брали участь у програмах обміну з Європейським Союзом у сфері імміграційної політики.

Канада постійно лідирує за показниками інтеграції в міжнародних порівняльних дослідженнях. Згідно з Індексом політики інтеграції мігрантів (MPIEX), що аналізує політику 52 країн, Канада постійно посідає найвищі позиції з результатами, близькими до максимальних, особливо в галузі антидискримінаційного законодавства, доступу іммігрантів до ринку праці та освіти, а також можливостей отримання громадянства. Для інших країн це простий випадок: широка політика, така як канадська, призводить до кращих об'єктивних показників інтеграції меншин. Наприклад, рівень натуралізації (отримання громадянства) іммігрантів у Канаді історично дуже високий — переважна більшість людей, які прожили там достатньо довго, щоб отримати право на громадянство, зрештою стають громадянами Канади. У 2021 році

приблизно 82% іммігрантів, які мали на це право, стали громадянами Канади. У порівнянні з більшістю країн Європи цей відсоток є досить низьким, оскільки правила натуралізації є більш суворими або самі мігранти не бажають змінювати громадянство. Натуралізація є високою, коли іммігранти настільки інтегруються в суспільство, що стають законними членами країни. Інші країни звертають на це увагу і пом'якшують свою позицію [34]. Наприклад, Німеччина оголосила про плани в 2022 році спростити шлях до громадянства для довгострокових іммігрантів, частково посиляючись на необхідність поліпшення інтеграції іммігрантів та їхньої політичної участі (це непрямо слідує канадській практиці). Крім того, Канада є одним із світових лідерів у сфері соціальної інтеграції меншин: деякі етнічні та культурні групи мають політичне представництво, зокрема в парламенті, уряді та судовій системі. Адміністрація Джастіна Трюдо вважається найрізноманітнішою в історії, до її складу входять міністри індійського, китайського, африканського, українського, афганського, сикхського, мусульманського та корінного походження. Це створює образ держави, де «іммігрант може стати ким завгодно — навіть генерал-губернатором» (як у випадку Мішель Жан, яка народилася на Гаїті і була президентом з 2005 по 2010 рік). Така відкритість часто контрастує з прикладом моноетнічних еліт в інших державах. Для трансформації суспільств через міграцію (як у країнах Західної Європи) приклад Канади є нормою: він показує, що досягти інклюзивності на найвищих рівнях уряду можливо і варто.

Уроки та застереження для інших країн. Тим часом канадський досвід є не лише джерелом натхнення, а й предметом аналізу та дискусій, з яких інші країни намагаються винести уроки, зважаючи на власні особливості. По-перше, загальновизнаним є той факт, що успіх Канади в мультикультуралізмі значною мірою зумовлений її специфічною ситуацією:

Канада є країною іммігрантів з відносно короткою історією сучасної державності, яка з самого початку була багатоетнічною (британські, французькі, корінні народи, а пізніше хвилі іммігрантів з Європи, Азії тощо). Немає єдиної етнічної групи, яка б становила абсолютну більшість і мала тисячолітню історію державності (як, наприклад, більшість європейських держав). Натомість канадська національна ідентичність базується переважно на громадянських принципах, а не на етнічному походженні. Інші країни, де нація є більш етнічно та культурно усталеною (такі як Угорщина чи Японія), набагато менш здатні просто скопіювати цю модель, оскільки мультикультуралізм, ймовірно, зіткнеться з тими, хто побоюється втрати історичної більшості. По-друге, географічне та геополітичне положення Канади зумовило порівняно контрольовану імміграцію – це країна, оточена океаном, з єдиним сусідом (Сполученими Штатами), тому масові нелегальні міграції, які спостерігаються, наприклад, в Європі, де мігранти можуть подорожувати суходолом з різних напрямків, є менш поширеними. Отже, Канада змогла впровадити селективну імміграційну політику і приймати переважно тих, хто відповідає вимогам. Однак європейські країни в останні роки зіткнулися з гігантськими хвилями біженців і мігрантів, яких вони не могли заздалегідь ретельно перевірити, що призвело до зростання соціальних проблем і негативних настроїв у суспільстві. Іншим країнам слід взяти до уваги, що планування та контроль імміграції є необхідними передумовами ефективного мультикультуралізму. Ряд країн почали більш активно координувати свою міграційну політику, укладати угоди про прийом біженців та відбирати кваліфіковану робочу силу за канадським зразком, прагнучи допомогти своїм суспільствам краще управляти інтеграцією новоприбулих.

Іншим фактором є інфраструктура інтеграції. Канада вклала десятиліття зусиль і значні ресурси у створення системи інтеграційних

послуг: безкоштовне вивчення мови (англійської/французької) для новоприбулих, центри підтримки, програми адаптації дітей-іммігрантів у школах, навчання толерантності для державних службовців тощо. Інші країни, які прагнуть до мультикультуралізму, визнають, що без таких заходів декларації про повагу до різноманітності будуть порожніми. Наприклад, в Європейському Союзі було прийнято План дій щодо інтеграції громадян третіх країн 2016 року, який в основному переймає багато канадських підходів, починаючи від мовної освіти і закінчуючи програмами, спрямованими на активізацію іммігрантських громад на місцевому рівні прийняття рішень. Деякі скандинавські країни (Швеція, Норвегія) мають подібні ліберальні програми інтеграції, ідеологічно близькі до канадських, що допомагає їм краще інтегрувати мігрантів. Водночас місцеві вчені ретельно вивчають досвід Канади в уникненні геттоїзації, оскільки, незважаючи на наявність соціальних програм, в країні утворилися ізольовані анклавні мігрантів, схожі на європейські гетто (наприклад, передмістя Парижа та Стокгольма). Незважаючи на те, що в канадських містах проживала значна частка іноземців, вони були досить безпечними та інтегрованими, без значних міжетнічних конфліктів. Вчені пояснюють це як вищезгаданою державною політикою, так і соціальним кліматом толерантності, що склався протягом багатьох років. Наприклад, канадська школа громадянської освіти – через публічну комунікацію про «канадські цінності» та виховання гордості за мультикультуралізм – виховала покоління, для якого етнічне розмаїття є нормою. Інші країни зараз намагаються спричинити подібну культурну трансформацію. Наприклад, Німеччина офіційно не називала себе «країною імміграції» аж до 2000-х років і зараз активно будує розмаїття як частину німецької ідентичності, якої раніше не існувало. Зі свого боку, щодо цього питання, «канадський урок» полягає в необхідності політичного лідерства:

П'єр Трюдо чітко заявив про це вже в 1971 році, відкрито заявивши, що всі етнічні спільноти сприяють формуванню канадської тканини, і з того часу політики, здебільшого, підтримують цю позицію. Натомість там, де лідери наголошували на побоюваннях або пристосуванні (згадаймо заяви канцлерки Меркель у 2010 році про «повний провал мультикультуралізму» в Німеччині), громадська думка також стала скептичною. Таким чином, канадська модель нагадує, що найважливішим є формування позитивного ставлення до мультикультуралізму зверху донизу.

Водночас, однак, інші держави витягують уроки з невдач і обмежень канадського мультикультуралізму. Вони відзначають, що, хоча Канада уникає прямих етнічних конфліктів, деякі проблеми соціальної ізоляції залишаються (наприклад, існування етнічних анклавів, де іммігранти першого покоління ізольовані від інших громад). Європейські прихильники міжкультурного підходу (наприклад, у Франції) використовують це, щоб натякнути, що держава повинна активно змішувати людей, а не просто дозволяти їм «жити окремо». Таким чином, переймаючи канадські ідеї, деякі країни включають їх у свою політику з метою зміцнення контактів між громадами. Наприклад, у відповідь на серію статей Теда Кента (2001), у Великій Британії було запроваджено політику згуртування громад, яка, окрім поваги до різноманітності, включає зусилля з об'єднання різних громад для організації спільних заходів, навчання в одних школах тощо. Це дещо схоже на канадський підхід, але, зрештою, навіть у самій Канаді мультикультуралізм не означає ізольованість спільнот, хоча риторичний акцент робиться інакше: більше згадується «єдина спільнота, що складається з різних компонентів», ніж «мозаїка незалежних частин». Тобто досвід Канади інтерпретується по-іншому, і уряди інших країн намагаються знайти власний баланс між різноманітністю та єдністю, навчаючись на успіхах і помилках Канади.

Міжнародне значення канадського досвіду. На більш широкому рівні канадський мультикультуралізм є важливим як доказова база для міжнародної дискусії про те, чи можуть численні культури гармонійно співіснувати в одній державі без конфліктів і компромісів щодо цілісності держави. Скептики мультикультуралізму в інших країнах схильні посилатися на приклади розпаду багатонаціональних держав або етнічних воєн як на підстави для того, що «мультикультурна модель не працює». Але існування стабільної і успішної Канади спростовує такі аргументи. Вона демонструє, що плюралізм не тільки можливий, але й бажаний за відповідних умов. Канада перетворила культурне розмаїття на конкурентну перевагу: різні спільноти надають їй доступ до світових ринків і ноу-хау, іммігранти сприяють інноваціям, а її відкритість приваблює до Канади фахівців та інвестиції з усього світу. У Глобальному індексі миру Канада історично входить до 10 наймирніших країн світу, і примітно, що високі місця в рейтингу займають країни, які також цінують різноманітність (наприклад, Сінгапур, Швейцарія, Нова Зеландія та острівна держава Маврикій, яка прямо пов'язує свій мир із мультикультуралізмом). Це дає міжнародним експертам підстави для обговорення «парадоксу плюралізму»: замість очікуваних заворушень, мультикультурні країни можуть бути більш мирними та стабільними, якщо добре управляти різноманітністю. Канадський досвід є одним із прикладів, що підтверджує цю тезу. Для країн, що страждають від етнічної дезінтеграції або приймають нові хвилі мігрантів, це є заспокійливим повідомленням: конфлікти не є неминучими, все залежить від політики та соціального вибору.

Значення канадського мультикультуралізму для України та інших пострадянських держав неможливо переоцінити. Хоча історичний і демографічний контекст різниться, канадський досвід можна перенести на формування політики щодо національних меншин, корінних народів та

іммігрантів, чисельність яких у довгостроковій перспективі може зрости. Україна вже має закони канадського зразка про права національних меншин і корінних народів: визнання багатомовності, захист культурної ідентичності та заборону дискримінації. Канадська підтримка цих реформ є відчутною – не випадково Канада була співзасновницею Кримської платформи (у зв'язку із захистом прав кримських татар як корінного народу) і вже поділилася досвідом успішної моделі співіснування різних етнічних груп. Після початку тотальної війни в 2022 році Канада відкрила свої двері для багатьох українців (сотні тисяч отримали тимчасовий статус проживання), тим самим ефективно інтегрувавши українців у нові видимі спільноти канадської мозаїки. Це сприяло подальшому зміцненню людських зв'язків між нашими країнами та продемонструвало, як мультикультурна політика Канади сприяє швидкій інтеграції та підтримці великої кількості мігрантів без значних соціальних напружень. Таким чином, для країн, які стають більш різноманітними з необхідності або за власним вибором, канадський підхід до інтеграції біженців (мовна підготовка, волонтерство, культурне спонсорство) може слугувати зразком.

Крім того, міжнародне значення канадського мультикультуралізму виявляється в активному поширенні його принципів через дипломатичні механізми та діяльність неурядових організацій. Як зазначає Віталій Макар, українська діаспора в Канаді, зокрема Конгрес українців Канади (КУК) і Світовий конгрес українців (СКУ), активно просувають імідж Канади як демократичної держави, яка стала прикладом успішної інтеграції численних етнічних громад. Участь української громади у формуванні канадської політики щодо України свідчить про здатність мультикультурного суспільства акумулювати вплив етнічних спільнот на зовнішню політику, що також стає

моделлю для інших держав, які прагнуть поєднати національні інтереси з плюралістичним баченням глобальної дипломатії [60].

Особливо показовим є те, що Канада, на відміну від більшості держав, не обмежується декларативним визнанням мультикультурності, а впроваджує реальні механізми захисту культурних прав — як через законодавчі акти, так і через спеціальні державні органи, що моніторять їхнє виконання. Наприклад, з 1991 року діє окремий Департамент з питань мультикультуралізму та громадянства, створений парламентським рішенням, який займається реалізацією конкретних програм підтримки етнічних спільнот, на чому на[59].

Ще однією важливою складовою впливу Канади на міжнародну політику є її «м'яка сила» через українську діаспору, яка активно долучалася до формування національної політики багатокультурності ще з другої половини ХХ століття. Представники української громади відігравали помітну роль у просуванні принципу культурної рівноправності, зокрема через участь у громадських організаціях і державних консультативних органах. Це стало прикладом того, як діаспорні громади можуть не лише адаптуватися, а й впливати на політичні рішення приймаючої держави, що стало предметом дослідження як в Канаді, так і в країнах з численними іммігрантськими громадами [59].

Коротко кажучи, досвід Канади в галузі мультикультуралізму має глобальне значення як ефективна модель і методологічна основа для формування політики в багатонаціональних суспільствах. Канада продемонструвала, що державна підтримка культурних прав меншин та збереження соціальної згуртованості і патріотизму є сумісними. Цей досвід свідчить про корисність політичної волі у втіленні ідеалів рівності та поваги до відмінностей. Інші країни світу, від великих демократичних держав з

великою кількістю іммігрантів до малих держав зі складним етнічним складом, досі беруть уроки з канадського досвіду. Звичайно, жодна модель не може бути механічно застосована в іншому контексті. Але канадські уроки – про необхідність інклюзивних інституцій, міжспільнотного примирення, інвестицій в інтеграцію та недискримінацію – є універсальними нормами. Вони увійшли до глобального лексикону прав людини та управління міграцією. Як зазначають науковці, Канаді вдалося побудувати суспільство, яке вважає мультикультуралізм бажаним благом, і це є її найціннішим «експортним продуктом» — ідея, що різноманітність, за умови правильного управління, зміцнює націю. Для більш взаємозалежного та різноманітного світу це послання, втілене в канадському досвіді, є дороговказом для побудови більш толерантного та справедливого світового суспільства.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу значно глибше і всебічніше розкрити природу мультикультуралізму як складного суспільно-політичного явища, що формувалося на перетині філософських ідей, історичних умов та державної політики, які тривалий час взаємодіяли між собою і визначали концептуальний зміст цієї моделі. Аналіз ключових етапів еволюції концепції продемонстрував, що мультикультуралізм пройшов не просто шлях від академічних дебатів до офіційної політики, а поступово вибудував новий спосіб осмислення культурної різноманітності та її ролі в сучасних суспільствах. Спершу він існував як дискусійний майданчик, де відображалися суперечності між традиційними асиміляційними підходами та новими поглядами на значення культурних відмінностей. Згодом ці ідеї набули практичного виміру у державних стратегіях, що почали визнавати різноманіття не обтяжливим викликом, а невід'ємною складовою національного розвитку. Формування мультикультуралізму як сталої моделі стало можливим завдяки поєднанню інтелектуальної рефлексії з політичними рішеннями, які враховували зростання міграції, трансформацію соціальної структури та розширення уявлень про громадянську ідентичність. Виявилося, що понятійний апарат мультикультуралізму не можна сприймати як суто теоретичну конструкцію, адже він тісно пов'язаний з реальними процесами суспільних змін, які відбувалися протягом останніх десятиліть у багатьох державах світу і водночас відображав їхню динаміку. Розуміння цього взаємозв'язку дозволило побачити мультикультуралізм не як абстрактний ідеал, а як результат постійної взаємодії ідей та практик, що впливають на функціонування сучасних демократій.

Звернення до методологічних основ дослідження дало змогу не лише визначити інструментарій роботи, а й усвідомити, наскільки багаторівневим і

складним є сам предмет вивчення. Мультикультуралізм вимагав поєднання різних дослідницьких перспектив, зокрема політичної теорії, інституціонального аналізу, соціологічних методів та історичного підходу, що у своїй сукупності створили можливість розглянути явище як багатогранну систему ідей, норм, практик та соціальних очікувань. Політична теорія допомогла окреслити нормативні засади концепції, інституціональний аналіз дозволив з'ясувати роль державних структур та механізмів політики, соціологічні методи сприяли осмисленню суспільних настроїв і моделей міжкультурної взаємодії, а історичний підхід дав змогу простежити поступове формування передумов, що призвели до появи канадської моделі. Така комбінація стала необхідною, оскільки політика культурного різноманіття не обмежується лише юридичними механізмами і не зводиться до встановлення простих правил співіснування. Вона охоплює соціальні практики, громадську активність, освітні стратегії, історичні наративи та трансформації уявлень про колективну ідентичність, які постійно змінюються під впливом глобальних процесів. Особливо важливо, що міждисциплінарний підхід дозволив комплексно осмислити канадську модель і виявити її внутрішню логіку, зокрема здатність адаптуватися до соціальних викликів, відповідати потребам різних спільнот і при цьому зберігати цілісність суспільно-політичної системи. Завдяки цьому стало можливим не лише описати окремі елементи політики, а й зрозуміти структуру взаємозв'язків між ідеями, державними рішеннями та реальними соціальними практиками, що врешті визначають ефективність мультикультуралізму.

Передумови формування канадського мультикультуралізму становили одну з ключових частин дослідження, оскільки саме вони визначили як зміст сучасної моделі, так і особливості її інституційного втілення. Вивчення соціокультурного розвитку Канади продемонструвало, що держава з перших

етапів свого становлення перебувала у ситуації постійного співіснування різних етнічних, мовних і релігійних груп. Найважливішим чинником стала багатовікова взаємодія між англо- і франкоканадським населенням, яка не лише формувала політичну архітектуру країни, а й змушувала шукати компроміси, здатні забезпечити рівновагу між домінуванням однієї спільноти та правом іншої на збереження власної культурної спадщини. Саме ці історичні особливості створили підґрунтя для появи ідеї про те, що держава має визнавати не одну головну культуру, а множинність культурних традицій, які разом утворюють політичну спільноту.

Не менш важливою складовою стала імміграція, що протягом XIX і XX століть перетворила Канаду на один з найбільш різноманітних суспільних просторів світу. Хвилі поселенців з Європи, Азії, Карибського басейну та Близького Сходу поступово змінювали демографічну карту країни, і кожна нова група приносила власні культурні практики, мовні особливості та соціальні потреби. Уряду довелося реагувати на цю зростаючу різноманітність, адже традиційні моделі асиміляції або культурного домінування вже не відповідали реаліям. Це особливо проявилось в другій половині XX століття, коли інтенсивність імміграційних потоків значно зросла, а суспільство стало значно складнішим з погляду культурних ідентичностей.

У таких умовах мультикультуралізм не міг залишатися абстрактною теоретичною схемою. Він сформувався як конкретна відповідь держави на накопичені соціальні виклики, пов'язані із збереженням внутрішньої стабільності, формуванням довіри між різними групами населення та необхідністю створення спільного громадянського простору, в якому кожна спільнота мала б можливість зберігати власні традиції, водночас беручи участь у житті країни. Підтримка міжкультурного діалогу, забезпечення

рівних можливостей та формування відчуття належності до єдиної нації стали ключовими завданнями державної політики, і саме вони визначили вектор розвитку канадської моделі.

Важливо підкреслити, що ця модель не виникла миттєво. Вона формувалася поступово, проходячи через дискусії, зміни політичних пріоритетів, коригування законодавства та апробацію різних механізмів співжиття. Упродовж десятиліть мультикультуралізм зростав з локальних ініціатив, які стосувалися окремих громад, до загальнодержавної концепції, що стала частиною політичної ідентичності Канади. У результаті мультикультуралізм став не просто політикою, а однією з фундаментальних характеристик країни, що визначає її образ і всередині, і на міжнародній арені.

Значне місце у дослідженні посів аналіз законодавства та програм, що формують практичну основу канадського мультикультуралізму. Вивчення нормативної бази показало, що політика культурної різноманітності підтримується на рівні конституційних положень, федеральних законів та численних урядових ініціатив. Державні програми спрямовані на підтримку мовної різноманітності, розвиток міжкультурного діалогу, інтеграцію іммігрантів, протидію дискримінації та зміцнення громадянської єдності. Ці елементи не функціонують ізольовано, а формують цілісну інституційну систему, що забезпечує довгострокову сталість політики.

Разом з тим дослідження виявило низку сучасних викликів. Вони пов'язані з питанням соціальної згуртованості, необхідністю знайти баланс між культурною автономією і потребою у спільному громадянському просторі, зростанням глобальних міграційних потоків, а також виникненням суспільних дискусій навколо меж толерантності. Канадська модель не позбавлена суперечностей, однак її здатність адаптуватися до нових обставин

свідчить про внутрішню гнучкість і зрілість. Важливо підкреслити, що критичні зауваги не підважують саму концепцію, а радше формують умови для її подальшого вдосконалення.

Порівняння канадського досвіду з можливостями його застосування в інших країнах дозволило дійти висновку, що мультикультуралізм не може бути універсальним рецептом. Кожна держава має свої історичні особливості, політичну систему та соціальні виклики. Проте канадська модель пропонує низку ефективних інструментів, які можуть бути адаптовані у різних контекстах. Серед них важливо виділити інституційну підтримку громадських ініціатив, системний захист прав меншин, інклюзивні освітні програми та механізми стимулювання міжкультурної взаємодії. Саме ці компоненти роблять канадський досвід цінним не лише у межах країни, а й у ширшому міжнародному вимірі.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що канадська політика мультикультуралізму є однією з найбільш послідовних і продуманих моделей регулювання культурного розмаїття. Вона демонструє, що різноманітність не перешкоджає розвитку демократичного суспільства, а навпаки може стати чинником згуртованості, якщо держава здатна забезпечити рівність, діалог і взаємну повагу. Розуміння цієї моделі має не лише теоретичну, але й практичну цінність для держав, які сьогодні шукають нові підходи до управління зростаючим культурним різноманіттям. Канадський досвід переконує, що мультикультуралізм може бути успішним, коли ґрунтується на чітких принципах, належній законодавчій підтримці, прозорих інституційних механізмах і широкій суспільній участі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ambrosea E., Mudde C. Canadian Multiculturalism and the Absence of the Far Right. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2015. Vol. 21(2). P. 213–236. DOI:10.1080/13537113.2015.1032033.
2. Ambrosea E., Mudde C. Canadian Multiculturalism and the Absence of the Far Right . *Nationalism and Ethnic Politics*. 2015. Vol. 21(2). P. 213–236. DOI:10.1080/13537113.2015.1032033.
3. Annual Report on the Operation of the Canadian Multiculturalism Act 2020–21. Canada.ca. URL: <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/corporate/publications/plans-reports/annual-report-canadian-multiculturalism-act-2020-2021.html>
4. Annual Report on the Operation of the Canadian Multiculturalism Act 2022–2023. Canada.ca. URL: <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/corporate/publications/plans-reports/annual-report-canadian-multiculturalism-act-2022-2023.html>
5. Arciszewska H. Multiculturalism as a cultural, social and political phenomenon. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. 2023. Vol. 616(1). P. 3–16. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.2399>
6. Azzi A. E., Chryssochoou X., Klandermans B., Simon B. *Identity and Participation in Culturally Diverse Societies: A Multidisciplinary Perspective*. John Wiley & Sons, 2011. 236 p.
7. Banting K. Multiculturalism Policy in Canada. *Policy Success in Canada*. 2022. P. 183–205. URL: <https://academic.oup.com/book/44933/chapter/384861317?login=false>

8. Bombelli G. Toward a New Lexicon and a Conceptual Grammar to Understand the “Multicultural Issue”. *Springer*, 2015. P. 17–28. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-10127-9_2
9. Canadian Multiculturalism Act. 1988. Retrieved on March 4, 2013.
10. Canadian Multiculturalism Policy, 1971. Canadian Museum of Immigration at Pier 21. URL: <https://pier21.ca/research/immigration-history/canadian-multiculturalism-policy-1971>
11. Canadian white supremacist who killed Muslim family gets life sentence. Al Jazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2024/2/22/canadian-white-supremacist-who-killed-muslim-family-gets-life-sentence>
12. Chan K. International Handbook of Chinese Families. *Springer*, 2012. P. 59. ISBN 9781461402664.
13. Context. Canada.ca. URL: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/campaigns/canada-future-immigration-system/context.html>
14. Cooper L. Celine. Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism. *The Canadian Encyclopedia*. URL: <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/royal-commission-on-bilingualism-and-biculturalism>
15. Cutting Edge | The Infinite Reservoir: Cultural diversity for shaping the future we want. UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/cutting-edge-infinite-reservoir-cultural-diversity-shaping-future-we-want>
16. Dewing M., Leman M. Canadian multiculturalism. Ottawa : Library of Parliament, 2013. URL:

https://lop.parl.ca/sites/PublicWebsite/default/en_CA/ResearchPublications/200920E

17. Early Political and Public Responses to Canada's Official Multiculturalism Policy, 1971–1972. Canadian Museum of Immigration at Pier 21. URL: <https://pier21.ca/research/immigration-history/canadas-official-multiculturalism-policy>
18. Evaluation of the Multiculturalism Program. Canada.ca. URL: <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/corporate/publications/evaluations/multiculturalism-program.html>
19. Fisanov V. Immigration policy and the problem of renewal of multiculturalism practices in modern Canada. *American History & Politics*. 2018. No. 6. P. 50–59. DOI: <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.06.50-59>
20. Fischer S. Conceptualizing, and re-conceptualizing, mixed race identity development theories and Canada's multicultural framework in historical context. *SFU Educational Review*. 2014. Vol. 7.
21. Fozia Q. ul A. Multiculturalism, Muslims and Citizenship: A Theoretical Debate. *ICR*. 2021. Vol. 12(1). P. 114–132. DOI: <https://doi.org/10.52282/ICR.V12I1.812>
22. Gasimova N. Multiculturalism as the Main Philosophical Doctrine of Political and Cultural Development of Modern Society. *Metafizika*. 2024. Vol. 7(2). P. 79–89. DOI: <https://doi.org/10.33864/2617-751x.2024.v7.i2.79-89>
23. Griffith A. *Multiculturalism In Canada: Evidence and Anecdote*. Lulu.com, 2015. P. 50. ISBN 9780988064096.
24. Johansson T. R. In defence of multiculturalism – theoretical challenges. *International Review of Sociology*. 2024. Vol. 34(1). P. 75–89.

25. Ketaren A. et al. Harmonizing Diversity: Reviewing Multicultural Awareness and Political Policy. *Malikussaleh Social and Political Reviews*. 2023. Vol. 4(2). DOI: <https://doi.org/10.29103/mspr.v4i2.10847>
26. Kymlicka W. Multicultural citizenship. *The new social theory reader*. Routledge, 2020. P. 270–280.
27. Magsino R. F. Multiculturalism in Canadian society: *A re-evaluation*. *Philosophical Inquiry in Education*. 1998. Vol. 12(1). P. 7–21.
28. Major B. The Puzzle and Promise of Human Dignity: R v Bissonnette. *Const. F.* 2024. Vol. 33. P. 49.
29. Malik K. The failure of multiculturalism. *Foreign Affairs*. 2015. Vol. 94(2). P. 21–32.
30. Maxime Bernier explains what he means by 'extreme multiculturalism'. CBC Radio. URL: <https://www.cbc.ca/radio/asithappens/as-it-happens-friday-edition-1.4833110/maxime-bernier-explains-what-he-means-by-extreme-multiculturalism-1.4833113>
31. May P. Canada: the standard bearer of multiculturalism in the world? An analysis of the Canadian public debate on multiculturalism (2010–2020). *Ethnic and Racial Studies*. 2022. Vol. 45(10). P. 1939–1960.
32. Meer N., Modood T. The multicultural state we're in: Muslims, 'multiculture' and the 'civic re-balancing' of British multiculturalism. *Political studies*. 2009. Vol. 57(3). P. 473–497.
33. Mehler Paperny A. A nation of immigrants: Newcomers' share of Canadian population hits record. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/americas/nation-immigrants-newcomers-share-canadian-population-hits-record-2022-10-26>

34. Moosapeta A. Study: Fewer recent immigrants are seeking Canadian citizenship. CIC News. URL: <https://www.cicnews.com/2024/03/study-fewer-recent-immigrants-are-seeking-canadian-citizenship-0343455.html#gs.m04umr>
35. Mukalam, Murtiningsih S. Hermeneutika Filosofis Hans-Georg Gadamer sebagai Basis Ontologis Multikulturalisme. *Sosiohumaniora*. 2021. Vol. 7(1). P. 86–100. DOI: <https://doi.org/10.30738/SOSIO.V7I1.9062>
36. Multiculturalism – Senator Paul Yuzyk. Senator Paul Yuzyk. URL: <https://www.yuzyk.com/multiculturism-and-human-rights>
37. Preiss J. B. Multiculturalism and equal human dignity: an essay on Bhikhu Parekh. *Res Publica*. 2011. Vol. 17(2). P. 141–156.
38. Quebec's premier rejects multiculturalism as province celebrates Fête nationale. CBC. URL: <https://www.cbc.ca/news/canada/montreal/quebec-premier-multiculturalism-1.6501246>
39. Raska J. Early Political and Public Responses to Canada's Official Multiculturalism Policy, 1971–1972. *Canadian Museum of Immigration at Pier 21*, 2020.
40. Reinvigorating Canada's human rights agenda. Canada.ca. URL: <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2016/05/reinvigorating-canada-s-human-rights-agenda.html>
41. Rights E. Canadian charter of rights and freedoms. Toronto : Carswell, 1985.
42. Safdar S., Chahar Mahali S., Scott C. A critical review of multiculturalism and interculturalism as integration frameworks: The case of Canada. *International Journal of Intercultural Relations*. 2023. Vol. 93. P. 101756. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2023.101756>

43. Sealy T., Dupont P. L., Modood T. Difference and diversity: Combining multiculturalist and interculturalist approaches to integration. *The Sociological Review*. 2025. Vol. 73(1). P. 104–122.
44. Stoian T., Bohatyrychuk K. Policy of multiculturalism: historical experience and modern practice of Canada. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. Vol. 2(3). P. 104–109. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.3.2.16>
45. Studin I. What Is a Canadian?: Forty-Three Thought-Provoking Responses. McClelland & Stewart, 2009. P. 120.
46. Sweetman A., Warman C. The structure of Canada's immigration system and Canadian labour market outcomes. Queen's Economics Department Working Paper. No. 1292. 2012.
47. Tamang R. Dynamics of citizenship and identity: Obstacles to sustainable immigration in a small Canadian city. *Journal of Identity and Migration Studies*. 2010. Vol. 4(1). P. 51–72.
48. Taylor C. The politics of recognition. *Campus wars*. Routledge, 2021. P. 249–263.
49. The Canadian census: A rich portrait of the country's religious and ethnocultural diversity. Statistics Canada. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/221026/dq221026b-eng.htm>
50. The last liberals. The Economist. URL: <https://www.economist.com/briefing/2016/10/29/the-last-liberals>
51. Trotman C. J. Multiculturalism: roots and realities. Indiana University Press, 2002. P. 9–10.
52. Wallace R., Tolley E., Vonk M. Multiculturalism policy index: Immigrant minority policies. Queen's University, 2021. 202 p.

53. White L. A., Simeon R. The Comparative Turn in Canadian Political Science. UBC Press, 2009. P. 102. ISBN 978-0-7748-1428-7.
54. Zhalelova G. M. Socio-cultural foundations of multiculturalism. *Хабаршысы*. 2022. Vol. 105(1). P. 214–220. DOI: <https://doi.org/10.31489/2022hph1/214-220>
55. Богати́рець В. Регіональні особливості Канади у контексті квебекського національного питання. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2011. Т. 23–24. С. 15–19.
56. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. *Умови громадянства*. 2005. С. 49–70.
57. Декларація про ліквідацію всіх форм расової дискримінації : Декларація ООН від 07.09.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b93#Text
58. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин : Декларація ООН від 18.12.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text
59. Макар В. Українці Канади та їх роль у відстоюванні української державності. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2020. № 41. С. 11–18. URL: <https://doi.org/10.31861/mhpi2020.41.11-18>.
60. Макар В. Внесок української діаспори у формування канадського мультикультуралізму. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. Вип. 14. С. 172–186. URL: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.14.172-186>.
61. Макар В. Діаспора як інструмент публічної дипломатії України. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Політологія. 2024. № 18. С. 219–231. URL: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-21>.

62. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
63. Федуняк С. Безпекова політика Канади після завершення «холодної війни»: нові виклики ХХІ століття. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2022. Вип. 45. С. 50–56.

Summary

The study unveiled multiculturalism as a multifaceted socio-political phenomenon shaped by the interplay of philosophical ideas, historical conditions, and governmental policies. These elements interacted over time, influencing the conceptual framework of multiculturalism as it evolved. Analysis of key phases in the development of this concept revealed that multiculturalism did not simply transition from academic discourse to formal policy; rather, it progressively established a new approach to understanding cultural diversity and its significance within contemporary societies. Initially, it served as a platform for debate, highlighting tensions between traditional assimilationist ideologies and emerging perspectives on the importance of cultural differences.

Gradually, these ideas found practical application in governmental strategies, which began to recognize diversity not as an obstacle, but as an essential element of national growth. The consolidation of multiculturalism into a sustainable model was achieved through an amalgamation of intellectual exploration and political actions that addressed rising migration rates, shifting societal patterns, and expanding notions of civic identity. It became evident that the conceptual framework of multiculturalism cannot be fully grasped as a mere theoretical entity; it is deeply intertwined with tangible social transformation observed worldwide in recent decades. This symbiotic relationship underscores that multiculturalism is not

an abstract ideal but rather a product of continuous interaction between ideas and practices shaping the dynamics of modern democracies. Exploring the methodological underpinning of the study not only clarified research tools but also demonstrated the intricate complexity of the subject matter. Multiculturalism necessitated an integration of diverse research methodologies, including political theory, institutional analysis, sociological approaches, and historical inquiry. This interdisciplinary approach made it possible to perceive multiculturalism as a dynamic system encompassing ideas, norms, practices, and social expectations. Political theory delineated the normative essence of the concept, institutional analysis identified the roles played by state structures and policy mechanisms, sociological methods provided insights into social attitudes and intercultural interaction frameworks, while historical analysis traced the developments leading to the emergence of the Canadian model. Such a comprehensive approach was essential because cultural diversity policies surpass mere legislative measures and involve broader facets like social practices, civic participation, educational strategies, historical narratives, and evolving perceptions of collective identity—all influenced by global changes.

Crucially, this interdisciplinary method enabled deeper insights into the Canadian multicultural framework, revealing its adaptability to societal challenges, responsiveness to community needs, and capacity to maintain socio-political cohesion. It facilitated an understanding not only of isolated policy elements but also of the interconnections between ideologies, government actions, and societal realities that collectively define multiculturalism's efficacy. One central focus of the study was examining the origins of Canadian multiculturalism, as these elements shaped both its modern framework and institutional characteristics. Canada's historical sociocultural development revealed that it has long been

marked by coexistence among diverse ethnic, linguistic, and religious groups. A pivotal factor was the enduring interaction between Anglo-Canadian and Franco-Canadian populations, which influenced not only the country's political structure but also fostered a need for compromises ensuring both the dominance of one group and the preservation of another's cultural identity. Such historical dynamics established the foundation for a vision in which the state acknowledges a variety of cultural traditions rather than adhering to one dominant culture as representative of the political community. Immigration further played a transformative role in positioning Canada as one of the world's most culturally diverse nations during the 19th and 20th centuries. Successive waves of immigrants from Europe, Asia, the Caribbean, and the Middle East shaped Canada's demographic landscape, with each group enriching the country through its own unique contributions to society.

Analyzing Canada's approach and its relevance to other nations reveals that multiculturalism is not a universally applicable solution. Each country is shaped by distinct historical backgrounds, political systems, and social challenges. Nonetheless, the Canadian model offers several practical tools that can be adapted to diverse contexts. Key elements include institutional support for grassroots community initiatives, robust protection of minority rights, inclusive education policies, and systems that promote intercultural engagement. These aspects make the Canadian framework valuable both domestically and in a wider global perspective.

In conclusion, Canada's multiculturalism policy stands out as one of the most coherent and thoughtfully designed approaches for managing cultural diversity. It illustrates that diversity, far from being an obstacle, can foster societal cohesion when supported by state efforts that prioritize equality, dialogue, and mutual

respect. This model holds significant practical and theoretical value for countries exploring innovative strategies to address increasing cultural diversity. The Canadian experience demonstrates that multiculturalism thrives when built on solid principles, well-crafted legislation, effective institutional frameworks, and active public participation.